

Doctoral Courses in Theology and Religious Studies: New Forms for Examination and Nordic and Interdisciplinary Co-operation

Abstract

Traditionally, doctoral studies at the Theological faculty are conducted individually, at least when it comes to tutoring, literature courses and examination. Apart from this, regular seminars are held for discussing papers and preliminary chapters. The particular structure of the Theological faculty means specific difficulties. The faculty includes eleven disciplines, all dependent on their specific traditions and methodological trends. Within each of these disciplines, there are a relatively small number of doctoral students, which means that actual courses cannot realistically be held regularly within the separate disciplines, most of which will also become even smaller when the effects of the new national regulations become more obvious.

The project consists in developing a structure including courses as an integrated part of the doctoral studies at the Theological Faculty, new and more pedagogical forms for examination, and forms for co-operation and exchange with other disciplines at the Faculty of Arts as well as with other theological faculties in Sweden and the other Nordic countries. The project is planned to cover a period of three years, and shall include testing and evaluating alternative forms for seminars, courses and examination. The focus of the project lies on the development of forms for doctoral courses, which could be examined through writing and discussing papers, reviews and articles. Actual doctoral courses have not been offered earlier on a regular basis, and the doctoral students have generally taken their literature courses (covering a period of 1½ year) individually. Thus, most of the teachers do not have any experience of developing doctoral courses or of conducting tutoring in the form of such courses. The project is therefore not aiming at developing courses within an already existing structure, but at acquiring a competence for performing doctoral education in this way, and at developing a partly new structure. For this purpose, experience from other faculties must be obtained. The project thus has as one of its purpose to acquire and evaluate experience from theological faculties in other countries, such as the Netherlands and the United States. The project will include two journeys for such consultation. Basically, the project involves three interrelated aspects, all included in the work on developing forms for doctoral courses: a) integration of examination and learning in a way

corresponding to the students' writing of their theses; b) presentation and discussion of papers, reviews and preliminary articles; c) internationalisation of the doctoral program.

During the project's first year, four interdisciplinary groups of students and teachers have responsibility for the further development of one course each, which might be regularly given as doctoral courses at the faculty and/or in co-operation with other faculties and universities. The courses should be at various levels and relevant for different groups of doctoral students. The four courses will then be given for the first time during the second year of the project, two during that year's spring term and the other two during the autumn, and evaluated by teachers and students together.

Two models will be tested to start with:

1. Two thematic and interdisciplinary courses, in co-operation between two or more disciplines at the faculty.
2. Two courses within one discipline each, in co-operation with other faculties and/or universities.

Parallel to the internal work with developing and evaluating courses, those responsible for the project will, during the first year of the project, consult theological faculties and departments of religious studies at Berkeley, with long experience of doctoral education in the form of regular courses. In the second year, a visit to Utrecht, Netherlands, will have the same purpose. This consultation will focus on questions regarding scholarly and pedagogical conditions specific for the fields of theology and religious studies. Such conditions may involve, among other things, methodological, theoretical and other prerequisites for interdisciplinary, thematic courses as well as specific courses within these particular fields of study, as well as with disciplines outside the fields of theology or religious studies. The results of this consultation will be part of the basis for the development of a course structure, and of specific courses, within the Theological faculty.

In several of the faculty's disciplines, it may be relevant to co-ordinate courses with other Nordic theological faculties. During the first year of the project, possible forms for such co-operation as well as possible means of funding joint Nordic arrangements on a regular basis will be investigated. More generally, the doctoral program should acquire a higher degree of international connection, and students get acquainted with scholarly milieus in other countries.

Possibilities for flexible student exchange between universities and colleges in primarily the Nordic countries should therefore also be investigated, with the aim of developing routines for an exchange system on the level of supervisors, which would mean that doctoral students in the same discipline at different Nordic universities could choose to spend part of their studies at another Nordic university. Such possibilities will be examined in connection with the development of forms for co-operation regarding doctoral courses.

The conclusions reached through the project will be of three kinds. First, the faculty will reach organisational, economical and other conclusions from the process of building up a new structure and competence within the faculty's doctoral program. Secondly, teachers and students will acquire pedagogical, qualitative and other conclusions from the courses that have been tested within the project. Thirdly, conclusions from the international consultations and from the work on developing forms for international co-operation will be reached in dialogue with the international and Nordic contacts. The results and conclusions will be summarised in English, for reviews and comments from the international contacts consulted in the project. Thereafter, the summary together with comments from the external reviewers will be discussed within the Theological faculty as a background for the continued development of doctoral courses and for further conclusions concerning the project. Finally, the report shall be printed in the form of a final report, where also general conclusions about how they might be applied in other areas will be discussed. The final report shall be available in printing and sent to the Council for Higher Education and to Swedish universities with undergraduate and doctoral programs in theology and religious studies.

Doctoral Courses in Theology and Religious Studies: New Forms for Examination and Nordic and Interdisciplinary Collaboration

Since 2001, the Theology Faculty at Uppsala University has carried out a pedagogical project for doctoral studies. The project, which has been possible thanks to financial support from the Council for the Renewal of Higher Education, was started at a time when the formal conditions for the doctoral education in studies of religion and theology were subject to considerable change. The faculty and the department found it important to investigate various possibilities to develop new pedagogical models and forms for collaboration during this transitional period.

Background

A need for organisational innovation and new pedagogical competence

Traditionally, doctoral studies at the theology faculty have been conducted individually, at least when it comes to tutoring, literature courses and examination. Apart from this, regular seminars are held for discussing papers and preliminary chapters. There have not been any regular or permanent forms for collaboration or co-ordination between the eleven disciplines within the faculty. Neither has there been any regular, formalised collaboration with other faculties and universities in this area. The purpose of the project has been to develop a structure including courses as an integrated part of the doctoral study program at the theology faculty, new and more pedagogical forms for examination, and forms for collaboration and exchange with other disciplines at the Faculty of Arts as well as with other theology faculties in Sweden and the other Nordic countries.

It was recognised that the new (since 1998) Swedish regulations governing admission to doctoral programs which state that students may only be accepted for graduate study if they can be guaranteed financial support for no less than 50% of a full time equivalent would put higher demands on educational efficiency and demand that a larger proportion of graduate study program consist of course work. It was also expected that among the long-term consequences will be partly new, but still differentiated, categories of doctoral students, with various economical and other conditions for their studies, fewer enrolled students than before, and considerably less time available for an introduction period to graduate studies. The theology faculty's foremost conclusion has been that the doctoral study programs must be planned so that students can finish their exams within the stipulated four years, and that, at the end of their study program, they have been educated to be qualified researchers. Students should also have either full-time or, at least, half-time financing, for their study program right from the beginning, which means that both the students themselves and possible external financiers must demand a higher degree of quality and efficiency than was previously expected. In this situation, it has been found necessary to develop programs for doctoral study that function efficiently, at the same time as they maintain high educational standards.

The focus of the project has been on the development of forms for doctoral courses that can be assessed through writing and discussing papers, reviews and articles. As was noted above, doctoral level courses have not been offered on a regular basis previously, and doctoral students have generally taken their literature courses (covering a period of 1½ year of full-

time study program) individually. Thus, most of the teachers did not have any previous experience of either developing doctoral courses or of teaching such courses. The project has, therefore, not been aimed at developing courses within an already existing structure, but at developing the basic competence necessary to conduct doctoral education this way, and at adapting partly new structure. For this purpose, one goal has been to access experience from other faculties. The project thus has had as one of its purpose to acquire and evaluate experience from theology faculties in other countries, more precisely the Netherlands and the U.S. The project has included two journeys for such consultation, and one journey (to Denmark) to explore opportunities for future collaboration.

Conclusions from previous evaluations and enquiries

In 2000, the faculty's doctoral program underwent a process of self-evaluation, in which certain general problems have been pointed out as regards the doctoral program. First, it had become increasingly obvious that the doctoral program must be reformed in certain areas, such as seminars, courses, and examination, in order to be more efficient and offer the students better study environment. It had also been noted in various contexts that while the finished dissertations generally were of high academic standard, doctoral students generally needed more training and practice in written composition. The students had also been surveyed twice in the previous ten years and both of these inquiries concluded that the seminars and individual tutoring were not always adequate. Additionally, many students stated that they would welcome more structured coursework that could provide them with more opportunities to meet their fellow students on a regular basis and do group work with the literature. It became evident that a number of pedagogical issues would have to be addressed in order to improve graduate education at the theology department.

The evolved structure of the theology faculty at Uppsala University gives rise to a number of special challenges. The faculty embraces eleven disciplines in total, each of them embedded in their own specific context of tradition and methodological trend. Each of these disciplines can only enrol a limited number of doctoral students, which means that it is not realistic to offer a full program of coursework within each discipline on a regular basis, especially since the total size and volume for each subject area is expected to decrease in the future. It has been agreed that a merger of disciplines is neither desirable from a scholarly point of view nor methodologically realistic, at least not within the foreseeable future. Instead the goal would be to develop our curriculum around more flexible forms for seminars and courses so that we can maintain quality graduate programs for a decreasing number of students in each discipline that will still be able to graduate within the stipulated four years.

A joint introductory course for all new doctoral students at the faculty was made obligatory starting in 2000. Feedback from the students that have taken this course has been particularly positive about the opportunity to discuss literature and methodological issues with students from other disciplines. It has also been noted that interdisciplinary discussion stimulates the formulation of one's own specific methodological demands and disciplinary traditions. Similar results have been noted from courses that have been given from time to time outside of the faculty's ordinary doctoral program and/or in collaboration with other universities.

Against the background of the new demands for educational efficiency and throughput, the new categories of students entering graduate theology programs, and the particular problems associated with the doctoral program at the theology faculty, our solution was twofold: to

develop new forms for courses, and to explore and evaluate various pedagogical methods and forms for examination. It was also judged important to develop a structure for the doctoral program that involves collaboration within both the Nordic and international arenas. The project has thus been aimed at modifying the structure for graduate study program so that interdisciplinary and international doctoral courses become an integral part of the ordinary doctoral program.

The pedagogical project 2000-2003

Basically, the project has encompassed three interrelated aspects, all included in the work on developing forms for doctoral courses: a) coordinating the rhythm of examination and learning with the students' work on their dissertations; b) presentation and discussion of papers, reviews and preliminary articles; c) internationalisation of the doctoral program. The project took its point of departure in the conclusions that have been drawn from the faculty's self-evaluation and the two earlier surveys of doctoral students done during in the preceding ten-year period. These conclusions were first summarised and discussed during a two-day seminar (held in Sigtuna in August 2001), which also gave opportunities for discussing other issues related to the future doctoral program, e.g. course design that took into consideration the specific structure of the faculty and its broader context. Specific ideas for new courses were also formulated at this meeting. A project group was formed with representatives from different disciplines. (The members of the project group have been the professors Sven-Erik Brodd, Carl Reinhold Bråkenhielm and Carl-Henric Grenholm, the project leader Gabriella Gustafsson, Alf Linderman, administrative assistant Normunds Kamergrauzis, and the student associates, Karin Sarja and Susanne Wigorts Ynvgesson.)

There had previously been much discussion among several of the faculty's disciplines about the value and necessity of co-ordinating courses with other Nordic theology faculties. One of our goals was, therefore, to explore possible forms for collaboration as well as identify possible sources of funding for joint Nordic arrangements on a regular basis. The opportunity for flexible student exchange between universities and colleges in, first and foremost, the Nordic countries was also discussed early in the project, and it was judged important to develop routines for an exchange system at the graduate supervisor level, which would allow doctoral students in the same discipline at different Nordic universities could choose to spend part of their program at another Nordic university.

Three different models were tried out within the project, namely:

1. A course organised within a single discipline in collaboration with other universities.
2. A thematic and interdisciplinary course offered jointly by the Faculty of Theology and another faculty at Uppsala University.
3. A thematic and interdisciplinary course offered jointly by at least two disciplines within the Faculty of Theology.

During the project's first year, the project group planned four interdisciplinary courses in collaboration with teachers and students from different disciplines. In the project's second year (2002), the first course was held in Vadstena. This first course on feminist ethics was planned as a Nordic collaboration (model 1 above) with lecturers and students from Denmark, Norway, Finland and Estonia. Thanks to financial support from both the Council for the Renewal of Higher Education (that is, as part of the three-year project) and NorFa, lecturers could be invited not only from the Nordic countries but also from the US and South Africa.

The students submitted papers in advance that were then discussed during seminars in Vadstena. The course lasted for one week and was later evaluated by teachers and students in the project group. The second project course was also given during the second year, and was organised according to model 2 above. The theme of this course was “Interpreting texts in studies of literature and religion”, and it was planned in collaboration with the Department of Literature at the Faculty of Arts. Teachers from various fields planned and held their own seminars, but the two professors responsible for the whole course were present at all seminars and were also responsible for the examination and evaluation. The course was much appreciated by both the students and teachers, but the teachers observed that it was unfortunate that not all students attended the whole course and went on to write the final papers required for the examination. The third course (model 3), on the theme “Mystery and thought: Christian history of ideas over 1800 years”, was planned in collaboration between exegetics and ecclesiology, with two guest lecturers invited from outside Uppsala university. This course shared the second course’s experiences of both great interest and positive evaluations and at the same time relatively few students.

The project group was aware that some of the problems with developing doctoral courses can be attributed not only to a lack of experience and competence in the area at the Theology faculty, but also to a lack of stable funding and large-scale structures. Parallel with the internal work involved in developing and evaluating new courses, it was also necessary to consult other theology faculties and departments of religious studies that had the relevant experience in the area. Our inquiries focused on disciplinary specific aspects of scholarship and learning in the fields of theology and religious studies. The aspects we considered were, among other things, the methodological, theoretical, and other prerequisites for both interdisciplinary thematic courses and single-discipline courses in the fields of theology, religious studies, and their allied disciplines. In order to learn more about how a doctoral course structure could be organised, the project group visited the Graduate Theological Union, Berkeley, which has long experience of doctoral education in the form of regular courses. This journey was originally scheduled for October 2001, but was postponed until March 2002 due to the events of 9.11. This one-week visit proved to be very important for the project’s continued work. GTU is a network of theology schools, all located in Berkeley, who organise their undergraduate programs separately but have a joint organisation of post-graduate programs, with teachers and tutors from several of the schools and a shared research library. Not least, the GTU organisation gave considerable inspiration to the ideas about a possible future “consortium” for doctoral education in Sweden.

In the project’s third year, members of the project group visited Groningen and Amsterdam. For some time now, Holland has had a system of national research schools. The initiative (and partly the financing) comes from the state; that is, it is not an organisation grown from below but the result of central decisions on the national level. From a purely logistic point of view, the conditions are different from those at the GTU in Berkeley, since the research schools are national and not local, a difference that also effects the organisation of the study program; thus, for example, all students and teachers involved in a particular research school meet no more than once or twice a year. On the other hand, it is obviously much shorter distances between the different universities in Holland than between different universities and colleges in Sweden.

The third visit was to Aarhus, Denmark. The reason was twofold: first of all, the profile of the study program at the theology faculty in Aarhus has a tradition and character similar to Uppsala’s combination of “theology” and “religious study program”. Secondly, a national

research school was started a couple of years ago funded by the Danish state, and, thus, we wanted to learn more about how such a research school could be organised in another Nordic country, and, at the same time, look into the possibilities of arranging an exchange program between our doctoral programs.

Conclusion from the three-year project: results, long-term gains, and continued development prospects

The experiences gained from the project – both the teachers' experiences of developing courses and the students' experiences of taking new forms of courses – have generally been very positive. One practical problem, though, was that when the project started the majority of the faculty's doctoral students had already taken most of their courses and needed to concentrate on writing their dissertations. However, the project has given us the opportunity and means to test various structured models and, thereby, provided us with valuable experience developing a curriculum for a doctoral program as well as opportunities to collaborate with other faculties and universities. The project's primary goal has been to enhance the faculty's pedagogical competence and develop new forms (that is, new for the theology faculty) for collaboration in the area of literature courses, examination and instruction in academic writing. In order to integrate the new collaborative courses into regular doctoral program at the theology faculty in Uppsala once the project has ended, it is imperative that the new courses be financed either by the university's ordinary funds or from other outside sources. If such funding is not available, the occasional national and/or Nordic courses can still be arranged along the lines developed within the project.

During the course of the project conditions for doctoral curriculum have been partly changed due to the Bologna process. At the present, it seems fairly certain that a doctoral degree will still require the equivalent of at least four years of post-graduate studies. However, questions remain as to the relationship between masters and the doctoral level. For example, should it be possible to count one of the obligatory two years of studies at the master's level as one year of doctoral studies. In any case, knowledge about alternative curriculum for doctoral programs in theology (particularly from GTU), as well as the experience of designing three new courses within the framework of this project, should make a most valuable and useful contribution toward aligning our doctoral program with the Bologna process.

The project was concluded with a joint seminar in Sigtuna with representatives of the theological/religious studies departments at the universities of Gothenburg, Linköping, Lund, Umeå, and Uppsala. At this meeting, the participants were informed about the experiences from the project, and ideas for future systematic collaboration was discussed. As a follow-up of the meeting in Sigtuna, the theology faculty in Uppsala invited the representatives of the other universities in for a round of further discussions about a national consortium for doctoral studies in theology and religious studies that took place in January 2005. While technically outside of the frames of this project, the meeting was a direct result of our three-year project and its long-term goals.

**Utvecklingen av fakultets- och ämnesövergripande
samverkansformer för teologisk- och
religionsvetenskaplig forskarutbildning**

Innehåll

KAPITEL 1. INLEDANDE PRESENTATION AV PROJEKTET: BAKGRUND, MÅLSÄTTNINGAR OCH UPPLÄGGNING	4
BAKGRUND	4
PROJEKTETS MÅLSÄTTNINGAR	6
PROJEKTETS UPPLÄGGNING	7
ERFARENHETER AV KURSER	8
LÄRDOMAR FRÅN STUDIERESOR	8
NYA FÖRUTSÄTTNINGAR IGEN: BOLOGNAPROCESSEN	9
SLUTREFLEKTIONER	10
KAPITEL 2: FORSKARUTBILDNING VID TEOLOGISKA FAKULTETEN I UPPSALA. NÅGRA PERSPEKTIV PÅ HISTORIA OCH NUTID.....	12
FORSKARUTBILDNINGÄMNNEN	13
FORSKARUTBILDNINGENS HISTORIA	16
GRUNDUTBILDNINGENS FÖRHÅLLANDE TILL FORSKARUTBILDNINGEN	18
HANDLEDARFRÅGAN	20
FINANSIERING AV FORSKARUTBILDNING	21
UTVÄRDERINGAR AV FORSKARUTBILDNINGEN	22
INTERNATIONELLA KONTAKTER	23
FORSKARUTBILDNING MED FRAMTID	24
KAPITEL 3: FORSKARUTBILDNINGSKURSER OCH NATIONELLT SAMARBETE	25
A. FÖRSÖKSVERKSAMHET MED FORSKARUTBILDNINGSKURSER	25
INLEDNING	25
1. NORDISK SOMMARKURS OM FEMINISTISK ETIK, VADSTENA 2002	25
<i>Kursens uppläggning och genomförande</i>	26
<i>Konferensschema</i>	26
<i>Reflektioner över kursen</i>	28
2. TEXTTOLKNING I LITTERATUR- OCH RELIGIONSVETENSKAP, 5 P.	29
<i>Kursens uppläggning</i>	29
<i>Schema</i>	30
<i>Reflektioner över kursen</i>	30
3. MYSTERIUM OCH TANKE. KRISTEN IDÉHISTORIA UNDER 1800 ÅR (5 POÄNG)	31
<i>Presentation av uppläggning</i>	31
<i>Schema</i>	31
<i>Reflektioner över kursen</i>	31
4. VETENSKAP; TEORIER, VÄRDERINGAR OCH SAMHÄLLE (EJ INOM RAMEN FÖR PUFF-PROJEKTET)	32
<i>Presentation av uppläggning</i>	32
<i>Schema</i>	32
<i>Reflektioner över kursen</i>	34
AVSLUTANDE REFLEKTIONER OCH SLUTSATSER	34
B. NATIONELLT SAMARBETE INOM RELIGIONSVETENSKAPLIG FORSKARUTBILDNING	35

KAPITEL 4: TRE MODELLER FÖR FORSKARUTBILDNING.....	36
GRADUATE THEOLOGICAL UNION I BERKELEY.....	37
MAGISTER- OCH FORSKARUTBILDNING VID GTU	38
EN FORSKARSKOLA I AMSTERDAM	40
NATIONELL FORSKARSKOLA OCH EUROPEISKT MAGISTERPROGRAM.....	42
EN FORSKARSKOLA I AARHUS.....	43
TRE MODELLER FÖR FORSKARUTBILDNING	45
MAGISTER- OCH FORSKARUTBILDNING I UPPSALA	49
SIGTUNA 1-2 JUNI – SLUTSATSER OCH FORTSATT	
UTVECKLINGSARBETE.....	55
DISKUSSIONER I SIGTUNA	56
FORMER FÖR NATIONELL SAMVERKAN	57
BOLOGNAPROCESSEN.....	58
SLUTSATS OCH ÖVERENSKOMMELSE OM SAMARBETE.....	59

Kapitel 1. Inledande presentation av projektet: bakgrund, målsättningar och uppläggning

Gabriella Gustafsson

Inom Teologiska fakulteten, Uppsala Universitet, har sedan 2001 pågått ett pedagogiskt utvecklingsprojekt för forskarutbildningen. Projektet, som har kunnat genomföras tack vare stöd från Rådet för högre utbildning, inleddes i en tid då stora förändringar både hade skett och förväntades komma att ske inom den religionsvetenskapliga och teologiska forskarutbildningens yttre villkor. Fakulteten och institutionen såg det som angeläget att under denna övergångsperiod inventera möjligheter att på längre sikt utveckla nya pedagogiska modeller och samarbetsformer för en effektivisering av utbildningen utan att därmed göra avkall på den vetenskapliga kvaliteten eller sänka ambitionsnivån.

Bakgrund

En mer grundlig bakgrundsbeskrivning, där Teologiska fakultetens forskarutbildning sätts in i ett vidare sammanhang, ges av fakultetens dekanus, Professor Sven-Erik Brodd, i kapitel 2. Här skall endast en kort sammanfattning göras av den direkta bakgrunden till det projekt som här redovisas.

Svensk teologisk och religionsvetenskaplig forskarutbildning har av tradition bedrivits i form av individuell handledning, enskild inläsning av kurslitteratur och enskild muntlig examination, samt ämnesseminarier som huvudsakligen ägnas åt ventilerande av preliminära avhandlingsavsnitt. Generellt sett finns inga upparbetade institutionaliserade samarbets- och samordningsformer mellan olika forskarutbildningsämnen inom fakulteterna, eller mellan de teologiska fakulteterna och andra fakulteter och universitet, och de initiativ som emellanåt tas härvidlag är av mer eller mindre tillfällig karaktär. Det finns flera och goda exempel på doktorandkurser; men dessa är vanligen tillfälliga insatser, knutna till enstaka ämnen, och beroende av enskilda personers initiativ.

När de nya nationella antagningsreglerna och studievillkoren för forskarutbildningen infördes 1998, hade detta föregåtts av en livlig diskussion om framtiden för de humanistiska och teologiska ämnena och forskarmiljöerna. Förändringarna i regelverket skulle, förmodade man, komma att innebära bland annat ökade krav på effektiv utbildning och mer av kurskaraktär, nya men fortfarande differentierade kategorier av doktorander med olika studievillkor, betydligt färre doktorander än tidigare vid institutioner som hittills tillämpat ett mer eller mindre öppet antagningssystem, samt en väsentligt kortare tid för ”inskolning” i forskarutbildningen. De allvarligaste farhågorna gällde utbildningens framtida kvalitet: man beförde att det nu skulle bli i praktiken omöjligt att genomföra gedigen forskning på en internationell nivå under villkor som inte gav utrymme för misstag

eller förskjutningar i arbetet under forskningsprojektets gång. En oro fanns också för att finansieringskraven, samtidigt som rätten till studiemedel för forskarutbildning avskaffades, skulle innebära att endast kortsiktigt ”samhällsnyttiga” doktorandprojekt var möjliga att genomföra, med negativa effekter på såväl rekryteringen som utbildningen av framtidens forskare. Discipliner som med nödvändighet kräver ett långt förberedelsearbete i form av till exempel arkivsökning, fältarbete, eller språkstudier, kunde antas bli särskilt lidande. En betydande oro fanns också för att seminariemiljöerna som ”kritisk massa” skulle komma att utarmas. Kort sagt såg man en risk för att den fria forskningen som ideal, den kreativa forskningsprocessens grundförutsättningar av ”trial-and-error”, och forskarutbildningen som en successiv inskolning i en ämnestradition och i kritiskt tänkande, skulle få stryka på foten för en likriktad massproduktion av doktorsexamina.

Inom Teologiska fakulteten fördes intensiva diskussioner om hur man i denna nya situation skulle säkra en hög kvalitet inom forskarutbildningen. För fakultetens vidkommande kunde i detta skede ett par huvudsakliga slutsatser dras. Det kunde konstateras att de nya antagningsreglerna skulle komma att innebära kraftigt ökade krav på att forskarutbildningen är upplagd på så sätt, att tiden kan utnyttjas effektivt så att de studerande kan bli färdiga på fyra eller åtta år, och att de efter denna tid har utbildats till kvalificerade forskare. Dessutom skulle, antogs det, doktoranderna i fortsättningen komma att vara huvudsakligen yngre personer, med heltids- eller halvtidsfinansiering av sina studier redan från början, med följden att både doktoranderna själva och eventuella externa finansiärer på ett helt annat sätt än tidigare kan förväntas kräva inte enbart effektivitet i utbildningen, utan också hög kvalitet i form av bland annat god och genomtänkt pedagogik.

Teologiska fakulteten har strax före och under projektetiden genomfört tre självvärderingsprocesser. Ett flertal starka – och en del svagare – sidor har kommit fram och noterats, och utvecklingsmöjligheter har uppmärksammats. Under det senaste decenniet har det blivit allt tydligare att forskarutbildningen bör och kan reformeras på vissa områden, såsom seminarieformer, kursformer och examination, för att bli mer effektiv och erbjuda doktoranderna bättre studievillkor. Det har också i olika sammanhang framhållits att de färdiga avhandlingar som läggs fram för disputation vid fakulteten överlag håller en hög kvalitet, men att såväl metod- som skrivträningen under forskarutbildningen behöver stärkas. Vidare medför Teologiska fakultetens specifika struktur särskilda svårigheter. Teologiska fakulteten/institutionen omfattar elva forskarutbildningsämnen, vart och ett med sin speciella forskningstradition och sina speciella metodinriktningar. Ämnena är relativt små, vilket i praktiken hindrar ett utvecklande av regelrätta kurser inom de enskilda ämnena, men dessa kommer att bli väsentligt mycket mindre när effekterna av de nya antagningsreglerna slår igenom fullt ut. Sammanslagningar av ämnen är inom överskådlig framtid varken önskvärda eller metodmässigt och vetenskapsteoretiskt realistiska, av flera skäl. Ett sådant skäl är de etablerade internationella kontakter och nätverk som är betydelsefulla för doktoranders möjligheter att delta i konferenser och att tillbringa längre eller kortare tid vid ett utländskt universitet. Ett annat sammanhang där ämnesidentiteter spelar en viktig roll är förstås när opponenter och betygsnämnder utses inför disputationer, eller sakkunniga utses i samband med tjänstetillsättningar och befordringsärenden. Även utan regelrätta ämnessammanslagningar kan dock nya modeller inom forskarutbildningen prövas, såväl inom ett enskilt ämne som mellan olika ämnen och i samverkan med andra

fakulteter och institutioner. Pedagogiken bör kunna utvecklas, och seminarie- och kursformer förändras och bli mer flexibla, så att det minskade antalet doktorander inom varje enskilt ämne även fortsättningsvis kan erbjudas kvalificerad forskarutbildning, och så att forskarutbildningen samtidigt blir mer pedagogiskt kvalitativ och effektiv än tidigare.

Projektets målsättningar

Mot bakgrund av de nya antagningsreglerna och de speciella förutsättningarna i övrigt för Teologiska fakultetens forskarutbildning, fann fakulteten och institutionen det angeläget att inventera möjligheter att utveckla sin forskarutbildning, genom bland annat delvis nya seminarie- och kursformer med olika pedagogiska metoder och examinationsformer. Vi konstaterade därför att ett samlat utrednings- och kompetensutvecklingsarbete behövde ingångsättas. När vi år 2000 sökte bidrag från dåvarande Rådet för högskoleutbildning för ett treårigt pedagogiskt utvecklingsprojekt inom forskarutbildningen, var målsättningen att genom ett pilotprojekt få pröva några olika former för forskarutbildningskurser i samarbete över ämnes- och/eller fakultetsgränserna, och att parallellt härmed inhämta kunskaper och erfarenheter från andra religionsvetenskapliga utbildningsinstitutioner utanför Sverige. Projektet har alltså i första hand syftat till att utreda förutsättningarna för – och i möjligaste mån utveckla former för – regelrätta kurser inom Teologiska fakultetens forskarutbildning. Vi har också velat pröva olika examinationsformer, men också utreda former för samarbete och utbyte inom forskarutbildningen med systerämnena inom andra fakulteter, liksom med andra Teologiska fakulteter inom Sverige och Norden.

Projektet tyngdpunkt har legat på utvecklingen av olika former för doktorandkurser. Inom fakultetens forskarutbildning har regelrätta doktorandkurser tidigare inte getts, utan doktoranderna har läst in sina litteraturkurser helt på egen hand. Med andra ord finns inom den egna verksamheten ingen längre erfarenhet av att vare sig utforma forskarutbildningskurser eller bedriva forskarutbildning i form av sådana. Projektet har således inte varit inriktat på att arbeta fram kurser inom ramarna för en redan befintlig struktur, utan på att bygga upp en kompetens hos institutionens handledare för att bedriva utbildning på detta sätt. Här har vi försökt hämta lärdomar från andra håll, men också velat bygga upp en egen kompetens och erfarenhet.

Svårigheterna med att utveckla forskarutbildningskurser gäller dock givetvis inte enbart avsaknad av erfarenheter och kompetens på området, utan också – kanske framför allt – bristande resurser och storskalighet. De enskilda forskarutbildningsämnena vid fakulteten är för små för att på egen hand kunna erbjuda kurser inom respektive ämne, varför vi önskat utreda olika långsiktiga samarbetsformer. I vissa fall kunde det vara värdefullt med ämnesövergripande kurser inom Teologiska fakulteten, i andra fall bör man kunna koordinera kursmoment med andra ämnen vid den humanistisk-filosofiska fakulteten vid universitetet, och i ytterligare andra fall kan kurser utvecklas i samarbete med andra ämnen eller med andra fakulteter inom Norden, och eventuellt också utanför Norden.

Traditionellt sker examinationen av litteraturkurserna vanligtvis genom individuella muntliga tentamina. I vissa fall förekommer också PM-skrivande och recensioner. Mer pedagogiskt genomtänkta och varierade examinationsformer kan dock utvecklas, så att också dessa i högre grad blir ett moment i en kvalificerad forskarutbildning. Betydande delar av kurserna bör kunna examineras genom författande av vetenskapliga artiklar för vetenskapliga tidskrifter, så att doktoranderna samtidigt övas i denna uppgift. Emellertid finns mycket liten kompetens i hur sådana examinationsformer kan genomföras rent konkret och praktiskt och så att de verkligen fyller de funktioner de är avsedda att fylla. Inom projektet har vi försökt få viss kunskap om och erfarenhet av hur man kan lägga upp denna typ av examination samt utvärdera olika modeller pedagogiskt.

Forskning är en internationell verksamhet, och detta bör prägla forskarutbildningen inte endast genom inhämtande av vetenskapliga rön och influenser utifrån, utan doktorander bör under utbildningen också få möjlighet att bekanta sig med forskarmiljöer i andra länder. Flexibla former för utbyten mellan universitet och högskolor är därför angelägna att utarbeta. Detta har varit ett återkommande tema under arbetet med projektet, och Professor Carl Reinhold Bråkenhielm och Professor Carl-Henric Grenholm kommer att gå närmare in på sådana frågor i sina respektive kapitel (3 och 4).

Projektets uppläggning

Projektet startade våren 2001 med ett möte dit samtliga fakultetens forskarhandledare kallades. Projektledaren var under denna tid studierektor för forskarutbildningen vid institutionen. En referensgrupp bestående av företrädare för olika ämnesområden utsågs för projektet. Denna grupp har gemensamt planerat det löpande arbetet inom projektet, såsom kurser, studieresor, handledarmöten i anslutning till projektet, med mera. För pilotkurserna har gruppen anslagit en budget, och delegerat detaljplaneringen av respektive kurs enligt följande: 1) Carl Reinhold Bråkenhielm, 2) Carl-Henric Grenholm, och 3) Oloph Bexell och Anders Ekenberg. Referensgruppen har bestått av Sven-Erik Brodd, Carl Reinhold Bråkenhielm, Carl-Henric Grenholm, Gabriella Gustafsson (projektledare), och Alf Linderman. Som representanter för fakultetens doktorander har följande personer suttit med i gruppen: Jörgen Magnusson (2001), Karin Sarja (2001-2002), och Susanne Wigorts Yngvesson (2002-2004). Alf Linderman har sedan våren 2002 inte haft möjlighet att fortsätta som aktiv medlem i projektgruppen; Eva Hellman har varit delvis involverad i projektgruppen sedan våren 2003, huvudsakligen i samband med studieresan till Nederländerna i april 2003. Oloph Bexell och Anders Ekenberg har varit adjungerade i projektgruppens sammanträden i samband med att de arrangerade en kurs inom ramen för och på uppdrag av projektet. Gabriella Gustafsson har periodvis varit hel- eller deltidssjukskriven under projektarbetet, och Normunds Kamergrauzis har under en stor del av den tiden fungerat som vikarierande projektledare och projektadministratör. Alf Linderman tog med anledning av projektledarens sjukfrånvaro hand om arrangemangen i samband med projektets första Sigtuna-konferens i augusti 2001. Kay Svensson reste i mars 2004 tillsammans med Carl Reinhold Bråkenhielm till Århus för projektets räkning, och har skrivit ett underlag till rapport från detta studiebesök.

Erfarenheter av kurser

Erfarenheterna från de tre kurserna har varit överlag positiva. I kapitel 3 redogör Professor Carl Reinhold Bråkenhielm för dessa erfarenheter och reflekterar över långsiktiga möjligheter för framtiden. Här kan inledningsvis nämnas att ett praktiskt problem, som gällt rekryteringen till ett par av kurserna, har varit att många av fakultetens doktorander har varit antagna länge och därför antingen är färdiga med kursdelen av sin forskarutbildning eller har endast få poäng kvar som med nödvändighet måste ligga inom mer direkt avhandlingsrelaterade kursmoment. Det har också varit svårt att rekrytera nyantagna doktorander till kurserna sedan läskurserna i ämnenas studieplaner år 2001 minskades från 60 till 40 poäng, varav 5 poäng ligger på den obligatoriska introduktionskursen till fakultetens forskarutbildning. Med dessa komplikationer i åtanke bör det ändå finnas skäl ta tillvara de goda erfarenheterna från kurserna när man nu planerar att återgå till en kursdel omfattande 60 poäng.

Tre olika former av kurser har prövats inom projektet. Den första gavs som en ämnesspecifik etikkurs arrangerad som en sommarkurs i samarbetsform på nordisk basis, med inbjudna lärare också från bland annat Sydafrika och Storbritannien. Den andra kursen var organiserad som ett samarbete över fakultetsgränserna inom Uppsala Universitet, och planerades av tros- och livsåskådningsvetenskap och litteraturvetenskap. Både lärare och doktorander från olika ämnen medverkade i kursen. Den tredje kursen var avsedd att vara en kurs som gavs specifikt för den egna fakultetens doktorander, men av relevans för flera olika ämnen. Projektgruppen hade enats om att en kurs i kristen idéhistoria vore särskilt värdefull, och kursen planerades sedan av lärare inom exegetik och kyrkovetenskap. Kursernas uppläggning och innehåll redovisas mer i detalj i kapitel 3.

Lärdomar från studieresor

Det har varit en förmån att i projektet få möjlighet att inhämta kunskaper om hur man på andra håll arbetar med en struktur för kurser i religionsvetenskaplig forskarutbildning. Professor Carl-Henric Grenholm redogör i kapitel 4 grundligt för erfarenheterna från de tre studieresor som gjorts i projektet och för de diskussioner som förts i projektgruppen med utgångspunkt i dessa erfarenheter. Här ska därför bara några korta ord sägas om studieresorna. De tre forskarutbildningsmiljöer vi har besökt har mycket skilda förutsättningar såväl organisatoriskt och ekonomiskt som i fråga om forskningsinriktning och rekryteringsunderlag, ett faktum som vi har sett som en fördel med tanke på projektets syfte med resorna. Den första studieresan gick till Graduate Theological Union i Berkeley. GTU är ett nätverk av teologiska skolor som organiserar sin postgraduala utbildning gemensamt. Grundutbildning erbjuds alltså separat på var och en av skolorna, medan forskarutbildningen sker inom olika gemensamma program med lärare och handledare från ett flertal av skolorna. Mer eller mindre avgörande är här förstas att skolorna befinner sig inom gångavstånd från varandra och man har ett gemensamt forskningsbibliotek.

I Nederländerna, dit den andra studieresan gick, har man sedan några år ett system med nationella forskarskolor. Här har initiativet (och delvis finansieringen) kommit från statligt håll; det är alltså inte en organisationsform som växt fram underifrån utan följderna av centrala beslut på nationell nivå. Rent logistiskt ser villkoren annorlunda ut än i Berkeley i och med att det handlar om nationella forskarskolor och inte lokala, och denna skillnad har naturligtvis också betydelse för studiernas uppläggning. I jämförelse med Sverige är å andra sidan Nederländerna ett land med mycket korta avstånd och stora möjligheter till snabba och smidiga kommunikationer.

Den tredje resan, slutligen, gick till Århus i Danmark. Det fanns två huvudsakliga skäl till att vi ville förlägga vår planerade inomnordiska resa till just Århus: dels har man där en inriktning på studierna som med sin kombination av religionsvetenskap och teologi i snävare bemärkelse på många sätt liknar den inriktning religionsvetenskap och teologi länge har haft i Sverige. Dels startade man i Århus för några år sedan en nationell forskarskola med särskilda bidrag från Danska staten. Vi ville ta reda på mer om hur denna religionsvetenskapliga forskarskola är organiserad, inte minst vad gäller kurser och redan utarbetade samarbetsformer, men också utvärdera möjligheter till eventuella framtida former för utbyten mellan Uppsala och Århus.

Nya förutsättningar igen: Bologna-processen

Modellen 3+2+3 år (kandidatexamen + magisterexamen + doktorsexamen) fanns med i det första förslaget till nya regler för forskarutbildning som skickades ut på remiss och diskuterades före 1998; i det slutliga beslutet bibehölls dock 160 poängs forskarutbildning. I samband med den s.k. Bologna-processen och strävan att harmonisera europeisk högre utbildningsstruktur, har det på nytt blivit aktuellt att utreda hur en treårig forskarutbildning kan och bör utformas. Bologna-processen har kommit upp på dagordningen först under den senare delen av vårt projektarbete, och det har därför inte funnits möjlighet att i projektet väga in de nya förutsättningar som Bologna innebär. Erfarenheter av en annan utbildningsstruktur som vi i någon mån har tagit del av under studieresor, liksom de lärdomar och erfarenheter som vi själva inhämtat under arbetet med pilotkurserna, kan dock indirekt vara relevanta om och när de yttre ramarna för den religionsvetenskapliga/teologiska forskarutbildningen förändras.

I det här sammanhanget kommer också förhållandet mellan magisterutbildning och forskarutbildningen att vara en viktig fråga, och inte minst får man anledning att utreda om olika sorters mastersutbildningar skall ges för olika studentkategorier, där exempelvis en forskarförberedande magisterutbildning kunde utformas så att en betydande del av nuvarande läskurser på forskarutbildningen klaras av på magisternivån. Studier på avancerad nivå skulle också med fördel kunna organiseras i form av till exempel en "Graduate School" med förhållandevis brett rekryteringsunderlag och flera parallella kursprogram. Inom vetenskapsområdet för humaniora och samhällsvetenskap vid Uppsala Universitet förs för närvarande en diskussion om inrättande av en sådan Graduate School, på initiativ från Teologiska fakulteten.

Slutreflektioner

Projektet har inte i alla avseenden haft de allra bästa förutsättningar. Betydande förändringar i forskarutbildningens grundläggande villkor har aktualiserats medan projektet pågått. Händelserna den 11 september 2001 tvingade oss att skjuta upp studieresan till Berkeley. Andra oförutsedda händelser av olika slag har ställt till med små och stora problem. Tack vare ett gott samarbete inom projektgruppen och mellan projektgruppen och handledarkollegiet som helhet, och tack vare en tradition av aktivt och engagerat arbete kring gemensamma forskarutbildningsfrågor bland såväl lärare som doktorander inom fakulteten, har projektet inte bara varit möjligt att genomföra i stort sett enligt planerna, utan också givit ett användbart och värdefullt underlag för fortsatt utvecklingsarbete.

Kapitel 2: Forskarutbildning vid Teologiska fakulteten i Uppsala. Några perspektiv på historia och nutid.

Sven-Erik Brodd

Länge har det funnits ett slags föreställning att de teologiska fakulteterna i Lund och Uppsala tillkommit för att möta behovet av prästutbildning. Så var inte alls varit fallet och den grundläggande prästutbildningen blev den teologiska fakultetens åliggande först under 1800-talet.ⁱ Den teologiska fakultetens uppgift var att bedriva akademiska studier inom ramen för den i riket givna kyrkliga ståndpunkten. Begreppet forskning inte var aktuellt inom teologin förrän under den tid då man införde en grundutbildning skild från den. De teologiska fakulteterna, som är grunden för dagens teologie doktorsexamen, har varit föremål för olika diskussioner, inte minst mot bakgrund av den nära koppling till Svenska kyrkan som länge existerade men som upphörde 1967.ⁱⁱ De teologiska fakulteterna i Lund och Uppsala, de enda i Sverige, promoverar teologie doktorer.ⁱⁱⁱ På senare år har vissa humanistiska fakulteter vid andra universitet också börjat utfärda teologie doktorsexamen.

I tidigare diskussioner har framhållits att frågan om fakultetens verksamhet är beroende av hur man ser på frågan om vad som kännetecknar en sådan. Det är uppenbart så att inte bara i Sverige utan också internationellt ser den organisatoriska uppbyggnaden av de teologiska fakulteterna något olika ut. Den sedan Schleiermacher i början av 1800-talet dominerande idén om en uppdelning på basis av formal- och materialprinciperna har genombrutits, liksom den därpå grundade uppdelningen av de teologiska disciplinerna. Med teologi menas här helt enkelt all den verksamhet som bedrivs inom ramen för en teologisk fakultet. Universitetsteologin är i förhållande till annan akademisk teologi en organisationsform som placerar teologin inom ramen för universitetets samlade uppgift. Vad gäller den teologiska fakulteten vid Uppsala universitet gäller att den är en statlig fakultet med ansvar inför universitetet, samhället och trossamfunden. Det gäller också forskarutbildningen.

Den teologiska fakulteten är lika gammal som universitetet.^{iv} Det finns ingen anledning att här skriva dess historia men väl att spegla hur den vad gäller forskning- och forskarutbildning varit organiserad sedan 1930-talet. Det är väl då lämpligt att konstatera att särskilda forskarseminarier, högre seminarier på licentiatnivå, bildades omkring de enskilda professorerna med början under 1940-talet. Forskarutbildningen var förlagd till högre seminariet, därefter var avhandlingsarbetet ett enskilt arbete. Detta förändrades under 1950-talet så att doktorsavhandlingarna i hög utsträckning kom att utarbetas inom ramen för ett forskarseminarium. 1973 infördes en särskild forskarutbildning som avslutades med en doktorsexamen vilken ersatte doktorsgraden. I samband med införandet av den nya doktorsexamen (med början 1969) avskaffades licentiatexamen 1973 men återinfördes vid universitetet i början av 1980-talet och först ut i Uppsala var naturvetenskaplig och teologisk fakultet där den erbjöds läsåret 1983/84.^v

Efterföljande avsnitt är ett försök, utan anspråk på fullständighet, att kontextualisera PUFF-projektet. Vid Teologiska fakulteten aktualiserades forskarutbildningsfrågorna när så skedde på riksplanet men lokalt kom forskarutbildningen att bli föremål för mera omfattande diskussioner i slutet av 1990-talet. Det kan synas vara sent, men motsvarar i stor utsträckning vad som skedde vid lärosätena generellt och sannolikt berodde det på att 1970-talets utbildningsreformer då också mentalt fått genomslag fullt ut. Teologisk och religionsvetenskaplig forskning och utbildning i Uppsala har i flera avseenden varit mycket framgångsrik under den senaste tioårsperioden vilket naturligtvis också påverkar situationen, liksom ett aktivt Doktorandråd.

Urvalet av temata och dispositionen nedan följer i stort sett de frågeställningar som aktualiserades redan på 1950-talet. Det rör t.ex. förhållandet mellan forskarutbildning och grundutbildning, handlednings- och finansieringsfrågor. Andra temata antyds i texten, exempelvis seminariets ställning och funktion.

Forskarutbildningämnen

Det finns en föreställning att de nuvarande forskningsdisciplinerna med tillhörande forskarutbildning vid de teologiska fakulteterna är av gammalt datum. Så är emellertid inte fallet.

Ett forskarutbildningsämne är en forskarorganisation som i sig innesluter forskning och forskarutbildning. Ett sådant ämne har av historiska skäl som redovisats ovan varit knutet till en professor. På sikt måste fakulteten bygga upp forskarutbildningsämnena så att de omfattar flera handledare med ett kollegialt arbetssätt. Det tillförsäkrar de forskarstuderande en större rättssäkerhet och en vidare kompetens. Det är också ett resultat av att den process som utmynnar i ett doktorsarbete inte längre är ett enskilt arbete som leder fram till en doktorsgrad utan en utbildning som ger en examen. Ett kollegialt lett forskarutbildningsämne har större möjligheter att effektivt genomföra åtgärder som syftar till kvalitetssäkringar än ett ämne där doktoranderna är helt beroende av en enskild handledare.

Det finns anledning att kort återge något av de olika forskarutbildningsämnenas historik och mångfald. Därmed framgår dels något av den dynamiska utveckling som på detta område kännetecknar den mycket gamla teologiska fakulteten vid Uppsala universitet, dels något av diversifiering och specialistkompetens som fakultetens forskarutbildning kan uppvisa idag.

- *Teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer.* Professuren hade upprättats 1878. Vid en vakans 1937 diskuterades professuren och det fanns ett kraftig opinion som ansåg att den skulle förflyttas från teologisk till humanistisk fakultet. Resultatet blev att religionsfilosofin, som, liksom religionshistoria och religionspsykologi, hade ingått i Teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer, flyttades till systematisk teologi och att en professur i religionspsykologi skulle inrättas vid humanistisk fakultet. 1938 ändrades emellertid professuren till *Religionshistoria med religionspsykologi*. 1967 inrättade regeringen en personlig professur som skulle ha huvudansvaret för religionspsykologin inom ramen för religionshistorien. 1949 hade en tjänst i religionshistoria inrättats vid Humanistisk fakultet som 1959 blev en professur i religionshistoria.

- *Religionshistoria*. 1993 förflyttades professuren vid humanistisk fakultet till religionshistorien inom Teologiska fakulteten. Den hade då, liksom professuren i religionshistoria, 1974 fått en sk särskildbeteckning. Bakgrunden var att de olika professurerna i religionshistoria i Sverige skulle koordineras kompetensmässigt. 1994 inrättades en ny professur i *Religionshistoria med särskild inriktning mot indoeuropeiska religioner*.
- *Religionspsykologi* blev ett eget ämne med en stolsprofessur 1975. Den bröts då ut från religionshistoria med religionspsykologi. Det fanns också en önskan om att inrätta en professur i religionspedagogik vilken kom till stånd senare i Lund. Religionspedagogiken kan främst ses en utbrytning ämnet praktisk teologi.
- *Religionssociologi* etablerades genom att en professur inrättades i Lund 1975, med undervisningsskyldighet också i Uppsala. Sociologiska studier hade tidigare främst bedrivits inom fälten religionshistoria och praktisk teologi. 1987 inrättades en lärostol i religionssociologi i Uppsala.
- Fram till 1800-talet tillkom undervisningsskyldigheten i *Exegetik* tre av de fyra teologiprofessorerna. Professorn med ansvar för exegetik undervisade då i både Gamla Testamentets exegetik och Nya Testamentets exegetik. Först 1909 genom en arbetsuppdelning mellan de då två exegetikprofessorerna uppstod Gamla Testamentets exegetik, även om de båda professurerna var i exegetik. *Gamla Testamentets exegetik* betecknades den ena av exegetikprofessurerna för första gången 1983.
- Nya Testamentets exegetik blev ett självständigt ämne 1923, även om professuren länge än skulle ha den allmänna beteckningen *Exegetik*. En extra ordinarie professur 1903 hade tillsatts för exegetiken och en arbetsuppdelning mellan exegetikprofessorerna alltså hade gjorts 1909. *Nya Testamentets exegetik* upprättades som en formellt sett egen professur 1978. Tidigare hade den, liksom den nytestamentliga professuren, benämnts exegetik och givits subspecialiteten Nya Testamentets exegetik.
- Kyrkohistoria ingick från 1655 i teologiprofessorernas undervisningsskyldighet. 1806 överfördes undervisningsskyldigheten till den sk kalsenska donationsprofessuren som inrättats 1754 och ägnades åt Teologiska prenotationer och theologia polemica. 1878 inrättades en särskild egen professur i *Kyrkohistoria*. 1930 inrättades en personlig professur inom kyrkohistorien, benämnd Missionshistoria och östasisk religionshistoria. 1949 tillkom inom kyrkohistoria en särskild professur i *Kyrkohistoria med missionshistoria*.
- *Missionsvetenskap* inrättades som en särskild professur 1973 genom en utbrytning från kyrkohistorien.
- *Dogmatik* har ett ursprung i en fördelning som gjordes 1790 mellan de då fyra lärostolsprofessorerna. Den ene av dem skulle därmed föreläsa i theologia dogmatica och därjämte symbolik och homiletik. 1806 skulle professuren omfatta dogmatik, symbolik och moralteologi och 1938 endast dogmatik med symbolik. 1881 hade moralteologin blivit ett ansvarsområde för en extra ordinarie professur inom dogmatiken och 1938 beslutade riksdagen om en klyvning av ämnet.
- *Tros- och livsåskådningsvetenskap* ersatte dogmatiken 1973. 1990 inrättades en andra professur i ämnet benämnd *Empirisk livsåskådningsvetenskap*
- 1939 inrättades så en lärostol kallad *teologisk etik med religionsfilosofi*. Etik med religionsfilosofi bytte 1974 beteckning till Etik, ssk socialetik och återigen 1992 till *Etik*. 1969 inrättades en biträdande professur i religionsfilosofi inom etiken. Den omvandlades vid en generell reform där beteckningen biträdande togs bort, till professur.

- *Religionsfilosofi* fick en från etiken lösgjord lärostol 1987.
- Praktisk teologi med kyrkorätt hade sina rötter i pastoralteologin och en professur inrättades 1806. Denna hade huvudsakligen inriktning mot praktisk prästutbildning. 1831 inrättades en professur i *Praktisk teologi*. Kyrko- och samfundsvetenskap upprättades 1976 som en professur i direkt succession med den praktiska teologin. Beteendevetenskaperna hade emellertid avförts (jfr ovan) och som en utveckling av ämnesteorin ändrades namnet 1996 till *Kyrkovetenskap*.

Historiken så långt antyder både kontinuitet och förändring. De flesta av de s.k. gamla professurerna är av tämligen ungt datum eller har åtminstone genomgått kraftiga förändringar under den period som har presenterats. Samtidigt kan man konstatera en innehållslig kontinuitet utom vad gäller beteendevetenskaperna som genomgått en stark teoretisk och praktisk utveckling och som tydligt framträtt med egen profil.

Forskarutbildningsämnena har alltså en historia som i många fall går tillbaka till 1970-talet, i andra fall är äldre. Uppsala universitets äldsta fakultet har i modern tid uppvisat en påfallande förändringsbenägenhet. Detta understryks mycket tydligt i den skrift som utgavs av fakulteten i samband med femhundraårsjubileet 1977, *Faculty of Theology at Uppsala University*, Uppsala 1976. Här påpekas av alla de dåvarande stolsprofessorerna just den dynamiska utvecklingen och den sig ständigt förändrande ämnesteorin.

Ämnesindelningen är av avgörande betydelse för forskarutbildningens formella uppläggning. Disciplinbasen betonas ofta som grunden för forskarutbildningen samtidigt som det reses krav på tvärvetenskaplig forskning men också ämnesöverskridande forskarutbildning. Det framgår tydligt av den inventering av pågående forskning som gjorts på basis av ämnens forskningsprogram att den forskning som faktisk utförs vid Teologiska fakulteten antingen i form av projekt eller av enskilda forskare spränger de traditionella ämnesgränserna.^{vi} Här finns en inbyggd spänning mellan tre nivåer i organisationen:

1. forskarutbildningsämnena som är uppbyggda enligt formalprincipen (särskilda metoder) eller materialprincipen (studiet av ett objekt) eller en kombination av båda.
2. individuella och specialiserade forskningsinsatser
3. forskarutbildningens och forskningsinsatsernas avspegling på grundutbildningsnivån som både ska leda till generalistkompetens och för dem som ska gå vidare till forskarutbildningen, en specialistkompetens.

Samtidigt är det viktigt att i dag understryka kontinuiteten i fakultetens verksamhet. Universitetet kännetecknas inte bara vetenskap utan också av bildning, inte bara att det tar fram ny kunskap utan också av att det vidmakthåller den kunskap som finns. Detsamma gäller den teologiska fakulteten. Kontinuiteten karakteriseras således inte av en formell kontinuitet eller ett vetenskapsteoretiskt eller metodologiskt *status quo* men av att vissa kunskaper och färdigheter inom bestämda områden garanteras och att det ges utrymme för nya områden för forskning och undervisning där så krävs. En omfattande förändring av forskningsämnesorganisationen beslutades 2003.^{vii}

Forskarutbildningens historia

Vid sekelskiftet 1900 förlänades ännu doktorsgraden som en hedersbetygelse, given av Kungligt Majestät. Först 1908 erhöll universiteten möjlighet att utdela doktorsgrad efter avlagda prov.

Professorn och biskopen Gustaf Aulén beskriver i sina memoarer ”Från mina 96 år. Hänt och tänkt” (1975) sin studiegång, långt innan tanken på forskarutbildning i modern mening var tänkt, så här: ”På nyåret 1899 började jag efter avlagd filosofie kandidatexamen mina studier i den teologiska fakulteten. Den examen som man på den tiden avlade för vanlig präst- eller lärartjänst hette dimissionsexamen eller teoretisk teologisk examen – de krav som här ställdes var jämförelsevis stora och överträffar senare tiders fordringar i teologie kandidatexamen. Det fanns vid sekelskiftet också en examen med detta namn, men denna gamla kandidatexamen var i själva verket en mastodontexamen, där det fordrades grundliga kunskaper i samtliga fakultetens ämnen. Den ombildades under 1900-talets första decennium till licentiatexamen i tre ämnen. Man kunde, om man ville, gå direkt på denna högre examen, och det var vad jag gjorde.” (s.30) 1927 reducerades ämnena till två och 1954 kunde man avlägga licentiatexamen i endast ett ämne. Fram till 1954 gällde alltså att man deltog i flera licentiatseminarier. I utbildningen valde man ett huvudämne inom vilket man skrev en avhandling och i vart och ett av de två andra hade man att presentera en vetenskaplig uppsats. Omfattande litteraturkurser som tenterades muntligt för professorn i ämnet ingick också.

Aulén avlägger teoretisk teologisk examen 1903 och kan samma höst börja skriva på sin licentiatavhandling. ”Efter min examen i maj 1903 återstod det för mig att före den kommande licentiatexamen framlägga något slags avhandling i ett av mina tre huvudämnena.” (s.52). En av professurerna hade ”föreslagit mig att skriva för docentur” (s. 53). Teologie licentiatexamen avlade Aulén 1906 enligt den då nya ordningen (s. 56). Avhandlingen tog fyra år att skriva och den blev klar i maj 1907 (s.55). Aulén blev samma månad docent och erhöll ett sk docentstipendium (s.57f), en dåtida post doc tjänst. Gustaf Aulén tycker att fyra år för avhandlingen ”kan tyckas vara en rätt lång tid”. Men han hänvisar till att han inte bedrivit licentiatstudier i de ämnen som var grundläggande för avhandlingsarbetet (s.55).

Läget var att teologie licentiatexamen införts 1903 som den sk högsta lärdomsexamen. Denna examen berättigade till att avlägga disputationssprov för doktorsgrad. För licentiatexamen krävs en godkänd vetenskaplig avhandling. Den framläggs sedan vid disputationen för doktorsgraden. Aulén hade tydligen arbetat med den under ytterligare ett år varefter den trycktes och ventilerades.^{viii} Den grundläggande betydelse som tillskrivs licentiatexamen i förhållande till doktorsgraden antyds genom formuleringen att licentiatexamen medför kompetens som lektor vid de högre läroverken bl.a. under förutsättning att licentiaten avlagt doktorsgrad. Docenturen som Aulén erhöll innebar rätt att undervisa vid svenska universitet. Docenterna erhöll igen särskild avlöning, de förordnades av kanslern för rikets universitet efter hemställan av fakulteterna om dessa fann den nye doktorn tillräckligt vetenskapligt skicklig och till det antal som kunde anses lämpligt för undervisning och forskning. Docentstipendierna utdelades av universitetskanslern efter ansökan av fakulteten och kunde erhållas för högst sex år.

I det här systemet finns alltså ingen reglerad forskarutbildning. Utbildningen skedde genom samtal med professorer och kollegor som träffades på universitetsbibliotek och i matlag. Generellt kan sägas att det personliga umgänget forskare emellan var tätare och att antalet berörda personer var mycket mer begränsat än i dag.

Vid en jämförelse kan man konstatera att 1937 gavs undervisning inom följande ämnen i studieplanen för teologie kandidatexamen: (1) Teologisk encyklopedi och teologiska prenotationer, (2) Gamla Testamentets exegetik, (3) Nya Testamentets exegetik, (4) Kyrkohistoria, (5) Dogmatik med symbolik, (6) Teologisk etik, (7) Praktisk teologi med kyrkorätt och (8) Missionshistoria. Dessa utgjorde grunden också för forskarutbildningen, dvs licentiatutbildningen.

Vad gäller teologie licentiatexamen skulle vid denna tid litteraturkurs redovisas i minst två av ämnena ovan och en licentiatavhandling i ett av ämnena. Om missionshistorien föreskrevs att "så länge professorn i missionshistoria och ostasiatisk religionshistoria" kvarstår i sitt ämbete, får det "medtagas som tredje ämne i teologie licentiatexamen".

Vad som alltså sedan 1930-talet kännetecknar utbildningen är att det finns ett tydligt samband mellan, med risk för anakronism i begreppsanvändningen, grundutbildning och forskarutbildning. Samtidigt sammanfaller de inte helt ur organisatoriskt perspektiv. Detta ger ur traditionsperspektiv möjligheter till nytänkande samtidigt som det är viktigt att sambandet mellan grundutbildning, forskarutbildning och forskning vidmakthålls.

Med början på 1950-talet tas initiativ till att skapa en forskarutbildning av den typ som sedan alltmer kommit att slå igenom. Också den studiesociala miljön och ekonomin blir tydliga problemområden. Omfattande utredningsarbeten tar form. 1955 års universitetsutredning påpekar för lång studietid, bristfällig handledning och behov av översyn av forskarutbildningen.^{ix} 1963 års forskarutredning vill att studietiden maximeras till 4 år, att licentiatexamen och doktorsgrad ersätts med doktorsexamen, att handledningen förbättras med 5-6 doktorander per handledare omgiven av en vetenskapligt meriterad handledargrupp, att betygskalan (tre till sexgradig) ersätts av betygen godkänd eller underkänd och att studiestöd i form av studielön för doktorander införs.^x En ny utredning kommer ungefär tio år senare, 1974 års forskarutbildningsutredning. Den föreslår striktare behörighetsregler (allmän och särskild behörighet), forskningsförberedande moment i grundutbildningen, studieplaner som medgav etappavgångar och ett enhetligt studiestödssystem.^{xi} Bara ett par år efter det att forskarutbildningsutredningen avlämnat sitt betänkande 1977 kommer 1979 års utredning om forskningens och forskarutbildningens situation i den nya högskolan.^{xii} Den redovisar bland annat följande problem inom forskarutbildningen: Tillströmningen inom vissa utbildningar är för låg för att utgöra tillfredsställande rekryteringsbas för forskarutbildning. Rekryteringen till forskarutbildningen uppvisar både kvalitativa och kvantitativa ojämnheter. Handledningen för forskarutbildningen är bristfällig. Försörjningssituationen för de forskarstuderande är oacceptabel. Examinationsfrekvensen för låg och studietiden för lång. Forskarutbildningens meritvärde utanför högskolan är för låg. Utredningen ger också en lång lista med förslag till åtgärder, bl.a. följande: Doktorander med ingen eller låg prestationsgrad bör efter något år avföras. Introduktionsprogram för nyantagna doktorander. Formellt fastställda prestationskrav på doktoranden och institutionen. Individuella studieplaner införs. Studerande som avbryter ska kunna få resultaten omvandlade till grundutbildningsnivå. Delar av utbildningen ska kunna

genomföras vid annan högskola i Sverige eller utomlands. Doktorsavhandlingens kvalitet är av avgörande betydelse för forskarutbildningen. Den fasta kursdelen bör begränsas till 1-1½ års studium. Betygsnämnden ska motivera sitt betyg på avhandlingen.

De stora förändringarna vad gäller forskarutbildningen kom på 1970-talet. Ett viktigt incitament blev ”Utredningen angående den religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation” (RUMO) som tillsattes av dåvarande Universitetskanslersämbetet 1969 på uppdrag av Kungl. Maj:t och redovisade sitt resultat 1971.^{xiii} Den är, som alla utredningar i sitt slag, en god spegling av dåtidens uppfattningar och berör främst grundutbildningen. Något sägs emellertid om forskarutbildningen. En sådan sak är att teologie kandidatexamen då för tiden (SFS 1969:333) gav tillträde till forskarutbildningen vid teologisk fakultet medan RUMO önskar en fördjupning i ett ämne om 60 poäng för sådant tillträde.

Ett viktigt skäl till förändringarna var naturligtvis att politiska beslut förändrat de gamla universitetsutbildningarna från utbildningar öppna för ett fåtal till vad som kallades massuniversitetet. 1978/79 fanns det något över 300 personer registrerade i forskarutbildningen. Många uppvisade ingen eller låg aktivitet i sina studier. 1981/82 påbörjade 18 personer forskarutbildningen vid Teologisk fakultet och 1983/84 reformerades studiestödet så att den normala formen skulle vara utbildningsbidrag som normalt utgick under fyra år och under de följande åren började fakulteterna inrätta doktorandtjänster. 1986/87 hade Teologisk fakultet 1 doktorandtjänst och 1988/89 5 sådana tjänster. 1978/79 avlades 8 doktorsexamina vid Teologisk fakultet och 1987/88 10.^{xiv}

Andelen kvinnor inom forskarutbildningen förblev länge ganska begränsad men man kan konstatera kraftiga förändringar av detta mott slutet av 1900-talet. 2004 är fördelningen mellan män och kvinnor under forskarutbildning jämt fördelad. Forskningen och forskarutbildningen knöts samman på ett naturligt sätt och följde med i en fortlöpande differentiering och faktiskt fragmentarisering av forskarutbildningen. ”Teologin har som andra vetenskaper blivit alltmer differentierad och specialiserad. Vid Uppsalas teologiska fakultet bedrivs forskning och forskarutbildning inom 12 olika forskningsämnen, varav 11 företräds genom professur”, konstaterar dåvarande dekanus vid fakulteten 1989.^{xv}

Grundutbildningens förhållande till forskarutbildningen

RUMO, som nämndes ovan, menar också att det vore önskvärt att forskarutbildningsämnena successivt skulle anpassas till den ämnesindelning av grundutbildningen som utredningen ville se genomförd. ”Religionshistoria med religionspsykologi” skulle heta ”Allmän religionskunskap”, ”Exegetisk teologi” ges namnet ”Bibelkunskap” (Gamla och Nya testamentets exegetik), historisk teologi (Kyrkohistoria och Praktisk teologi) skulle ombenämnas till ”Kristendomens historia” och ”Samfundskunskap”. Systematisk teologi (Dogmatik med symbolik och Teologisk etik med religionsfilosofi) föreslår RUMO skulle kallas ”tros- och livsåskådningsvetenskap”. På den senare punkten fick RUMO ett visst genomslag både på grund- och forskarutbildningsnivå i Uppsala.

I dag följer grundutbildningen i stort sett forskarutbildningen vad gäller ämnesindelningen. Det möter behovet av att förbereda de blivande doktoranderna inom ett ämne för forskarutbildningen men inte utan vidare de behov som finns bland den överväldigande majoritet av studenterna som inte avser att utbilda sig till forskare. Samtidigt är det nödvändigt att de förkunskapskrav som kan ställas på den som söker sig till forskarutbildningen kan tillgodoses. Detta måste fakulteten lösa och inledande steg har tagits i denna riktning.

Vad så gäller forskarutbildningsämnena som har gemensamma forskarförberedande utbildningar, vad gäller den teologiska fakulteten gemensam utbildning på D-nivå, är detta indikationer på att man på sikt bör genomföra sammanslagningar av forskarseminarierna. Detta skulle underlätta kontinuiteten i utbildningen och de enskilda forskarutbildningsämnena kan, liksom på D-nivån, fortsätta att vara subspecialiteter inom utbildningen.

Omfattande förändringar har emellertid gjorts vad gäller grundutbildningen och grundutbildningens organisation utan att detta påverkat forskarutbildningen. Exempel på detta är den sk tematerminen, grundutbildningens organisation i avdelningar eller motsvarande och de sk mentorsgrupperna. Införandet av Tematerminen som byggde på tankar om problemorienterade och deltagarstyrda studier var gemensam för såväl dem som avslutade sina studier genom en teologie kandidatexamen som dem som skulle gå vidare och inleda sin forskarutbildning.^{xvi} Grundutbildningsämnena har stundtals sammanförda i avdelningsorganisationer.^{xvii} Detta har, vad som framgått, inte lett till ökad integration av forskarutbildningsämnena. Möjligen kan denna organisation ha lett till en breddad bas för forskarutbildningen i den utsträckning man inom avdelningen givit gemensamma kurser i grundutbildningen. På grundutbildningsnivå har man arbetat med mentorsgrupper vilket inte haft någon motsvarighet på forskarutbildningsnivån.^{xviii}

För tio år sedan kunde man läsa teologi och religionsvetenskap vid ett tiotal institutioner i Sverige. Nu har siffran kommit att fördubblas och Högskoleverket har i samband med sin kvalitetsbedömning av religionsvetenskap och teologi granskat ett stort antal högskolor som ger minst 40 poäng utbildning i området. Därtill kommer ytterligare skolor som ger kortare översikt kurser i – eller delar av – religionsvetenskapliga ämnen. Vid sex högskolor kan man avlägga Teologie kandidatexamen. I denna utveckling står fortfarande teologiska fakulteten i Uppsala stark. Det är till exempel fortfarande det universitet som utfärdar flest teologie kandidatexamina per år, ca 37% av det totala antalet i Sverige.

Samtidigt kan konstateras att utbyggnaden av religionsvetenskapen vid andra högskolor kan leda till problem som i hög grad ställer frågan om grundutbildningens förhållande till forskarutbildningen i centrum. Ett sådant uppstår om rekryteringen doktorander från olika utbildningsorter uppvisar ojämnheter i kvaliteten på de sökande. Svag rekrytering av grundutbildningsstudenter kan leda till en överdimensionering av doktorander vid teologiska fakulteten i Uppsala. Ett annat scenario skulle vara att man också vid andra lärosäten, på basis av en stor tillströmning av studenter, ger en omfattande forskarutbildning i fakultetens ämnen eller näraliggande discipliner. Här krävs sannolikt olika sätt att finna vägar för samarbete.

Uppsala universitets rektor har i olika sammanhang antytt möjligheterna att lyfta fram universitetet som ett utpräglat forskningsuniversitet med en grundutbildning som generellt syftar mot forskarutbildning och forskning. Detta har ännu inte varit föremål

för uttömmande diskussioner och vilka konsekvenser det skulle få för Teologiska fakulteten låter sig inte sägas.^{xix}

Handledarfrågan

Redan nu kännetecknas forskarutbildningsämnena av en hög diversifiering (djup) och bredd. Uppenbarligen fungerar detta relativt väl eftersom några förslag till förändringar av denna princip inte diskuterats. I viss mån har emellertid ett ständigt vidgat krav på biträdande handledare med specialistkompetens antytt att de ordinarie handledarnas kompetens måste kompletteras. Detta är naturligtvis ur ett tvärvetenskapligt perspektiv något positivt men understryker också att ramarna för forskarutbildningsämnet är vidare än de professurer och lektorat som är knutna till ämnet.

Mot denna utformning av forskarutbildningsämnena vid de teologiska fakulteterna kan ställas professurer och lektorat med benämningen ”i religionsvetenskap” med forskarhandledning inom humanistiska fakulteter vid andra lärosäten. Att forskarutbildningen skulle organiseras efter denna förebild är otänkbart för en teologisk fakultet som prioriterar specialistkompetens i forskarhandledningen.

Specialistkompetensen är i första hand knuten till a. en doktorands *handledare* och därefter till b. ett *forskarseminarium*. Detta bör vara ett blandat seminarium med doktorander, studenter som skriver forskarförberedande uppsatser och seniora forskare inom ämnet. *Det tvärvetenskapliga inslaget i forskarutbildningen* måste emellertid öka. Det kan till dels ske genom att forskarutbildningsämnena görs större men också genom samarbete mellan disciplinerna på annat sätt. Det är viktigare att t.ex. kyrkohistorikerna arbetar tvärvetenskapligt med tros- och livsåskådningsvetenskapen än med historiker vid andra fakulteter och att religionssociologerna samarbetar med etikerna än med sociologer vid andra fakulteter. För att nå en sådan vidgad kompetens bör, där så kan ske, särskilda forskarskolor inrättas, antingen genom att resurser delas mellan ämnena eller genom ny och extern finansiering. Fakulteten måste här ta sitt ansvar genom att fördela resurserna inom fakultetsanslaget på ett sådant sätt att en riktning mot större enheter vad gäller forskarutbildningen kommer till stånd.

2003 gjordes inom Utbildningsvetenskaplig fakulteten en inventering av forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans inom alla fakulteter vid Uppsala universitet.^{xx} Också den teologiska fakulteten återfanns i redovisningen vilket antyder bredden i forskarutbildningen. Det vore emellertid intressant att göra en motsvarande undersökning av arbeten med teologisk eller religionsvetenskaplig relevans inom andra fakulteter än den teologiska. Här finns möjligen öppningar mot ett delat handledarskap över fakultetsgränserna för att ytterligare fördjupa handledningskompetensen till de forskarstuderandes förmån.

Det finns inte längre skäl att upprätthålla regeln ett forskarutbildningsämne – en professur. Forskarutbildningsmiljön måste kännetecknas av ett tydligt ansvar som åligger handledaren men också en bred och vidgad kompetens som tydliggör att forskarutbildningen är en utbildning och som befrämjar självständigt tänkande och en kollegial arbetsmiljö i seminarierna.

De nuvarande forskarutbildningsämnen befinner sig i en situation där kompetens kan erbjudas också genom biträdande handledare och huvudhandledarskap av kompetenta lektorer. Den för en forskarstuderande nödvändiga kompetensen måste vidgas så att en rimligt bred kompetens finns inom det forskarseminarium i vilket doktoranden hör hemma. Det betyder att forskarseminarierna inte får vara för små. Det finns ofta en diskrepans mellan antalet antagna i forskarutbildningen och antalet närvarande doktorander vid forskarseminarierna. Detta urholkar ett seminariums kapacitet och fakulteten måste finna nya former för seminarieverksamheten. Lektorernas aktiva medverkan i forskarseminariet är viktig också i detta sammanhang.

Under åren 1969-1990 tillsattes ett antal lektorat i religionskunskap. De hade helt inriktning mot undervisning på grundnivå. Mot slutet av 1980-talet kvarstod i hög grad tonvikten på undervisning på grundnivå, men med allt smalare ämnesbestämningar. Basen för anställningen blev de dåvarande avdelningarna eller ämnesområdena. Några exempel på sådana lektorat där anknytningen till forskarutbildningsämnet begränsas genom en kompromiss mellan vad som kallas religionsvetenskap och som ses som ett ämne och en snäv specialistkompetens: "högskolelektor i religionsbeteendevetenskap, ssk religionssociologi" (1989); "högskolelektor i religionsbeteendevetenskap med undervisning i religionspsykologi och religionssociologi" (1989); "högskolelektor i religionsbeteendevetenskap, särskilt religionspsykologi med undervisning främst i klinisk religionspsykologi" (1989); Högskolelektor i tros- och livsåskådningsvetenskap [placering inom avdelningen] (1990). Därmed delades grundutbildning och forskarutbildning upp på ett sätt som senare i hög grad förändrats.

Om uppgifterna för lektorerna har varit och är inriktade på undervisning på grundnivå är det i dag flera lektorer som är involverade i forskarutbildning. Av de 17 lektorerna handleder 9 en eller flera doktorander. Det betyder att ungefär hälften av universitetslektorerna är direkt engagerade i forskarutbildningen. I fråga om den totala volymen som är 172 doktorander leds 19 doktorander av lektorer och en av en docentkompetent forskarassistent. Samtidigt står det fullständigt klart att den överväldigande delen av forskarhandledningen är knuten till professorerna.

Handledningsresurserna följer doktoranden, inte huvudhandledaren. Det innebär att ett bestämt antal timmar tilldelas varje doktorand och dessa kan sedan efter överenskommelse mellan forskarstuderanden och handledarna fördelas efter behov. Fördelningen måste emellertid godkännas av institutionen.

Finansiering av forskarutbildning

Sedan 1950-talet har finansieringen av forskarutbildningen hanterats i olika statliga utredningar. Frågan påverkar inte bara urvalet av dem som har möjlighet att tillgodogöra sig forskarutbildningen utan också kvaliteten på utbildningens resultat som det tar form i en självständig forskningsuppgift.

1998 års beslut om att forskarstudierna ska genomföras under fyra års heltidsstudier eller högst åtta års halvtidsstudier, förbundna med tilldelning av tjänst/bidrag och av institutionen godkända årsvisa studieplaner, har genomförts fullt ut. Till den lokala möjligheten med uppvisad självfinansiering har fakulteten varit synnerligen återhållsam.^{xxi}

Den teologiska fakulteten har ett begränsat antal egna doktorandtjänster och stipendier (drygt 20 studiestödsutrymmen) även om de är väl tilltagna i förhållande till fakultetsanslaget. Teologiska fakulteten måste emellertid förlita sig på finansiering av doktorander genom externa anslag. Bland de externa finansiärerna av forskarutbildningen finns bland annat Svenska kyrkan.^{xxii}

När det gäller omfattningen av externa forskningsanslag under den senaste femårsperioden så kan fakultetens ämnen grovt sett indelas i tregrupper. En första grupp som tagit hem mellan 7 och 24 miljoner. En andra grupp har ett tydligt inslag av extern finansiering om än inte lika framträdande som i den första gruppen. Här finns externa anslag i intervallet 700 000 till knappt fyra miljoner. Slutligen finns en tredje grupp som i praktiken saknar externa anslag. Detta har naturligtvis påverkat både rekryteringsmöjligheter och resurstilldelning vad gäller forskarutbildningen.

Utvärderingar av forskarutbildningen

Den teologiska fakultetens utbildningar har blivit föremål för mycket utvärderingar och analyser.^{xxiii} Den teologiska fakultetens och forskarutbildningens inplacering som en del i universitetets totala miljö har visat att fakulteten i stort sett följer tidsandan vid universitet i stort.^{xxiv}

Höstterminen 1995 genomfördes en omfattande enkätundersökning bland aktiva doktorander inom de historisk-filosofiska och teologiska fakulteterna.^{xxv} De forskarstuderande delas in i tre kategorier. De aktiva, de som har avbrutna eller vilande studier och de som är klara. Vad gäller Teologiska institutionen klagar de aktiva som inte har tjänst över brister i den studiesociala miljön, exempelvis att man inte har tjänsterum. Vidare tycker man att det går åt för mycket tid till undervisning och administration och att informationen som grund för insocialisering i forskarmiljön är skral. Forskarseminariet som miljö bedöms som positiv, särskilt där avhandlingsämnena inte är alltför disparata och relationen till handledare och kollegor bedöms som god och kreativ. De som avbrutit studierna eller låter dem vara vilande bor i allmänhet inte i Uppsala eller på pendlaravstånd från staden (11 av 15). Den familjesociala situationen menar de vara oförenlig med forskarutbildningen. Arbetsmiljön vid teologiska institutionen blev också 1996 föremål för utvärdering.^{xxvi} Vad gäller doktoranderna har man kunnat se en ojämlikhet mellan doktorander som har tjänst och sådana som antagits utanför sådana tjänster. I stort sett består dessa intryck också vid senare utvärderingstillfällen.

År 2000 gjordes en omfattande genomlysning av forskarutbildningen vid Teologiska fakulteten,^{xxvii} bland annat hur de färdiga doktorsavhandlingarna hade mottagits^{xxviii} och hur karriärvägarna såg ut efter doktorsexamen.^{xxix} En omfattande självvärdering gjordes 2001 på uppmaning av högskoleverket.^{xxx} Inom ramen för Handlingsprogram för Uppsala Universitets kvalitetsutveckling gjordes 2003 ytterligare en självvärdering av forskarutbildningen.^{xxxi} 2003 gjorde också enheten för kvalitet och utvärdering vid universitetskansliet en omfattande enkätundersökning av doktorandernas åsikter om sin utbildning.^{xxxii}

Den omfattande restruktureringsprocess vid Uppsala universitet som gavs namnet Bantning för Avsedd Strategisk Utveckling (BASTU) fick knappast några som helst

effekter för forskarutbildningen vid Teologiska fakulteten.^{xxxiii} Däremot inkluderade också denna process ett omfattande evalueringsarbete.

Teologiska fakulteten har en kluven inställning till värdet av sk performance indicators. Några tillstyrker, andra föreslår vissa reviderade indikatorer och några slutligen avvisar helt detta sätt att resonera. Utan att tillmäta de föreslagna indikatorerna någon avgörande betydelse bör man ändå ta dessa i beaktande som ett av flera underlag för att bedöma var det finns aktiva och starka forskarmiljöer som kan bli viktiga komponenter i konstruktionen av den framtida forskarutbildningens organisationen. Det finns ett uppenbart behov att fortsätta diskussionen med hänvisning till behovet av en vital forskarutbildning. Ska exempelvis alla grundutbildningsämnen också vara forskarutbildningsämnen?

Frågan om performans indicators som utvärderingsredskap aktualiseras indirekt när Höskoleverkets utvärderingsgrupp efterlyser "samsyn och samverkan" i forskarutbildningen. "Den bredd och det djup som den rika floran av specialiseringar innebär är en styrka vid institutionen. Men denna fördel kan bli till en nackdel i nedskärningssituationer om inte samverkan mellan disciplinerna ökar."^{xxxiv}

Internationella kontakter

De teologiska fakulteterna skiljer sig internationellt åt med hänsyn till var i världen de är belägna och hur avtalen ser ut mellan universiteten och den vanligaste avnämargruppen, kyrkorna. De svenska teologiska fakulteterna följer i stort sett den tyska protestantiska traditionen med ett antal generella ämnen, t.ex. kyrkohistoria eller etik men med få tydligt specialiserade forskarutbildningsämnen som är vanligt inom anglosaxiskt universitetsväsen, främst i USA. Vi har t.ex. inte särskilda forskarutbildningsämnen i buddism, spiritualitet eller liturgik. I början på 1970-talet påverkades Teologiska fakulteten emellertid av en syn på förhållandet mellan teologi och religionsvetenskap som i främst USA utvecklats till religious studies inom humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteter och detta på ett sådant sätt att det saknar motsvarighet vid andra nordiska teologiska fakulteter. I samband med dessa inflytelser blev också diskussionen om skillnaden mellan religionsvetenskap och teologi, en diskussion som i Sverige pågått till och från sedan 1920-talet, akut. Internationellt återkommer denna diskussion tidvis på den europeiska kontinenten i samband med diskussioner om de konfessionella teologiska fakulteterna medan den i USA av historiska skäl fått karaktären av nomenklaturfråga eftersom statliga universitet inte har rätt att driva teologiska fakulteter.

För frågan om vad som är för en teologisk fakultet nödvändiga forskarutbildningsämnen ger en internationell jämförelse inte någon ny kunskap. Det finns en för de teologiska fakulteterna i Norden gemensam bas, även om vissa ämnesbeteckningar sedan 1970-talets början skiljer sig något. Samtidigt bör, mot bakgrund av Bologna-processen, en europeisk samsyn eftersträvas. Den förutsätter så småningom att forskarutbildningen och den utbildning som ligger till grund för den ska vara utbytbar i den utsträckning att en doktorand kan flytta runt mellan universitet i Europa och kanske kunna genomföra delar av forskarutbildningen vid olika universitet. Detta kommer att ställa stora krav inte bara på den formella uppläggnings av studierna utan också vad gäller disciplinernas kompatibilitet. Ett

stort antal teologiska fakulteter i Europa håller på att utveckla ett nätverk kring Theology and Religious Studies in a European Society (TRES).

De enskilda forskarseminarierna inom fakulteten inkluderar i de flesta fall doktorander från andra länder. De flesta fullgör hela sin forskarutbildning i Uppsala. Någon sammanställning av detta finns ännu inte. Som exempel kan väl nämnas det seminarium som ja känner bäst, forskarseminariet i Kyrkovetenskap, där det finns doktorander från Norge, Estland, Nigeria och Lettland. Också när det gäller de svenska doktoranderna finns exempel på sådana som studera utomlands men inte heller har vi en sammanställning. Doktorandernas utlandsvistelser, som antingen har att göra med en bättre materialtillgång eller god expertis i de mottagande utländska institutionerna är emellertid oftast kortare, några veckor upp till en termin. Undantag från detta finns. Bland doktoranderna i Kyrkovetenskap finns de som studerat i Sydafrika, USA, Tyskland och Frankrike.

Rörande de här två kategorierna av internationellt utbyte krävs av Teologiska fakulteten att den utvecklar planer och strukturer för att främja och stödja dem. Möjligen kan det underlättas av en utbyggnad av internationellt samarbete med andra universitet vad gäller de magisterutbildningar som nu byggs upp. En annan sådan potential är det centrum gemensamt för Teologisk, Historisk-filosofisk och Språkvetenskaplig fakultet som nu planeras. Förutom t.ex. viss gemensam och kompletterande seminarieverksamhet för doktorander ska det skapa resurser för större internationella samarbetsprojekt och gästforskarprogram.

Inom fakulteten finns ett stort internationellt samarbetsprojekt om välfärd och religion. Det är förlagt till Diakonivetenskapliga Institutet och omfattar forskare från 8 länder. I princip tillhör varje forskarutbildningsämne ett eller flera internationella nätverk inom vilka också doktorander deltar.

Forskarutbildning med framtid

Inte sedan 1830-talet har det tillkommit så många nya teologiska fakulteter i Europa. Orsaken är de politiska förändringarna i Öst- och Centraleuropa. Över hela världen har frågor som rör religion och livsåskådning i historia och nutid tagit allt större utrymme också på de kulturella och politiska scenerna. Behovet av forskarutbildade och forskande teologer kommer med stor sannolikhet att öka i den mån behovet av en distanserad, informerad och analytiskt tränad expertis gör sig gällande. För Teologiska fakulteten i Uppsala är detta en utmaning.

Kapitel 3: Forskarutbildningskurser och nationellt samarbete

Carl Reinhold Bråkenhielm

A. Försöksverksamhet med forskarutbildningskurser

Inledning

Av projektansökan framgår att forskarutbildningskurser ska projekteras och genomföras som en viktig del av projektet. Tre modeller för sådana kurser skisserades. Den första modellen är kurser i samarbete mellan olika ämnen inom fakulteten. Den andra modellen omfattar kurser som förbereds i samarbete mellan ett forskningsämne inom fakulteten och ett forskningsämne inom någon annan fakultet. Den tredje modellen är kurser inom ett speciellt forskningsämne med nationellt eller internationellt deltagande och förberedda i samarbete mellan olika universitet. Inom projektet har dessa olika modeller prövats och viktiga erfarenheter har gjorts.

I ansökan skisseras också en brett upplagd plan för utvärdering av de genomförda kurserna. Denna plan har varit vägledande för det efterföljande arbetet, men vissa moment har inte varit möjliga att genomföra (t.ex. en planerad sex månaders-uppföljning).

I detta avsnitt ges nu en översiktlig presentation av de tre kurser som genomförts inom projektets ram. Därutöver redovisas också en ytterligare forskarutbildningskurs som genomförts av en av institutionens lärare (Mikael Stenmark) på den teknisk-naturvetenskapliga fakulteten. De kurser som genomförts är

1. Nordisk sommarkurs om feministisk etik, 5-11 juni 2002
2. Texttolkning i litteratur och religionsvetenskap, 5 p, ht 2002
3. Mysterium och tanke. Kristen idéhistoria, 5 p, ht 2003
4. Vetenskap; teorier, värderingar, samhälle, 5 p, vt 2001

Presentationen av de olika kurserna är upplagd på följande sätt. Först ges en allmän presentation av kursen. Därefter ges en närmare presentation av kursens uppläggning och genomförande. Schemat för kursen redovisas och presentationen avslutas med några reflektioner som bygger på rapporter från kurs- eller projektledarna.

1. Nordisk sommarkurs om feministisk etik, Vadstena 2002

Kursens tema var Feminist Ethics – Perspectives, Problems and Possibilities, 5-11 juni 2002. Arrangör var Nordic Society of Theological Ethics med ekonomiskt stöd från det aktuella projektet. Den vände sig till nordiska doktorander i etik.

Kursens uppläggning och genomförande

Formen av samarbete i en gemensam nordisk konferens är inte ny. Sedan 1999 har teologiska institutioner i Norden samarbetat kring en årlig konferens för doktorander i etik. Konferenserna har sedan starten varit mycket uppskattade. När Nordic Society of Theological Ethics arrangerade sin första kurs var formen alltså känd för flera deltagare. Ett nätverk mellan professorer och doktorander hade redan etablerats i denna form.

Bland de utomnordiska föreläsarna dessa dagar fanns Elaine Graham, England, som gav en öppningsföreläsning om olika riktningar inom den feministiska etiken. Graham inspirerade till kritisk reflektion kring några av de perspektiv som den feministiska etiken arbetat med. Denise Ackerman, Sydafrika, placerade inte bara den feministiska utan också den teologiska och etiska teorin på den politiska kartan. Med utgångspunkt från AIDs farsot och vad detta gör med politiken och med människorna gav oss Ackerman ett starkt budskap i moralens relevans för det påtagliga livet. Hon gav oss också en befrielse-teologisk tolkning av uppståndelsens och återupprättelsens teologi i en sydafrikansk kontext.

De inomnordiska föreläsarna företrädas av både mer kritiska ståndpunkter gentemot feministikens bidrag till den etiska teorin och försvarare av feministikens mångfald och självständiga position i relation till annan etisk teori. Föreläsningarna gav på ett sammantaget sätt en bred bild av den feministiska etiken.

I gruppdiskussionerna gavs möjligheter för doktoranderna att dels diskutera avhandlingsarbetet, dels diskutera föreläsningarna och texterna i readern. Föreläsarna deltog i grupperna vilket var mycket värdefullt, särskilt med tanke på diskussionerna om avhandlingsarbetet. Deltagarna i grupperna var desamma under hela konferensen. Det var viktigt eftersom samtalen ofta refererade till vad som sagts i de tidigare och man på det sättet lär känna varandra bättre. I gruppen jag deltog i under ledning av professor Jaana Hallamaa, utvecklades ett förtroende som medverkade till att vi säkert kom djupare och personligare in i samtalen än vi annars skulle ha gjort.

Konferensschema

Wednesday 5 June

Arrival during the day

18.00 Dinner

19.30

Presentation and introduction

Thursday 6 June

08.00 Breakfast

09.00

Elaine Graham: Different Forms of Feminist Ethics

10.30 Coffee

11.00

Group discussions on the theme of the lecture

12.00 Lunch
13.30
Svein Aage Christoffersen: The Contribution of Feminism to Christian Ethics
15.00 Coffee
15.30
Group discussions on the theme of the lecture
18.00 Dinner
19.30
Group discussions on Ph.D. projects

Friday 7 June
08.00 Breakfast
09.00
Ann-Cathrin Jarl: Feminist Contributions to Political Philosophy
10.30 Coffee
11.00
Group discussions on the theme of the lecture
12.00
Lunch
13.30
Jaana Hallamaa, David Kronlid: Feminist Contributions to Environmental Ethics
15.00 Coffee
15.30
Plenary discussion on the theme of the seminar
18.00 Dinner
19.30
Group discussions on Ph.D. projects

Saturday 8 June
08.00 Breakfast
09.00
Ulrike Wagener: The Critique of Egalitarianism in Feminist Thought
10.00 Coffee
10.15
Plenary discussion on the theme of the lecture
11.30 Excursion
18.30 Conference
Dinner

Sunday 9 June
08.00 Breakfast
09.00
Solveig Anna Boasdottir: Feminist Sexual Ethics
10.30
Coffee
11.00
Group discussions on the theme of the lecture
12.00 Lunch
13.30
Denise Ackerman: A "Bleak Immensity". A Feminist Ethical Response to the

HIV/AIDS Pandemic in Southern Africa

15.00 Coffee

15.30

Group discussions on the theme of the lecture

18.00 Dinner

19.30

Group discussions on Ph.D. projects

Monday 10 June

08.00 Breakfast

09.00

Jan-Olav Henriksen: The Moral Self in Feminist Discourse

10.30 Coffee

11.00

Group discussions on the theme of the lecture

12.00 Lunch

13.30

Tage Kurtén: Value Theory and Epistemology within Feminist Ethics

15.00 Coffee

16.30

Group discussions on the theme of the lecture

18.00 Dinner

19.30

Annual Meeting with the Nordic Society of Theological Ethics

Tuesday 11 June

08.00 Breakfast

09.00

Plenary: Feminist Ethics - Perspectives, Problems, and Possibilities

10.30

Coffee

11.00

Wind-up session and evaluation

12.00 Lunch

Reflektioner över kursen

Projektledaren deltog i kursen och fann följande punkter särskilt värda att notera:

* Mycket värdefullt att varva föreläsningar, redovisning av doktoranders PM, och diskussion kring föreläsningarnas temata.

* Värdefullt också att diskussionsgrupperna hölls samman under hela kursen. Särskilt för relativt nyantagna doktorander kan detta förmodas vara värdefullt, dels för att det skapar en förhållandevis trygg ram så att man inte i onödan behöver dra sig för att delta aktivt i diskussionerna, dels för att de sammanhållna grupperna automatiskt leder till att man lär känna mer erfarna doktorander liksom etablerade forskare från andra universitet.

* Avgörande synes vara att kursen sträcker sig över en hel vecka, att den är arrangerad i internatform, och att även flertalet föreläsare deltar hela veckan. Dessa

saker sammantagna torde innebära att den *gemensamma* ämnesidentiteten ges möjlighet att stärkas och befästas på ett positivt sätt, samt att kreativa samarbetsidéer kan utvecklas utanför det fasta programmet. Det ger också fler tillfällen, i jämförelse med forskarseminarierna ”på hemmaplan”, för doktorander och lärare att följa upp och fortsätta dialogen och diskussionerna kring såväl gemensamma metodfrågor som doktorandernas framlagda PM.

Projektledaren kunde också konstatera att det i många fall var fullt möjligt för en forskare från ett annat ämne att hänga med i föreläsningar och – i viss mån – seminariediskussioner. Det kunde därför *eventuellt* vara möjligt att hålla den här sortens kurser med två olika grupper av deltagare, t.ex. dels doktorander, dels studenter på lägre nivåer. En sådan kurs får naturligtvis organiseras på ett delvis annorlunda vis, men det borde inte vara omöjligt att bibehålla huvudpoängerna med kursen och den kvalificerade forskarnivån, parallellt med särskilda seminarier för yngre studenter. Om en sådan kurs kunde öppnas också för grundutbildningsstudenter, vore detta bland annat positivt ur finansieringssynpunkt.

2. *Texttolkning i litteratur- och religionsvetenskap, 5 p.*

Kursen förbereddes och anordnades i samarbete mellan prof. Torsten Pettersson och prof. Carl Reinhold Bråkenhielm, ht 2002. Den vände sig till alla kategorier av doktorander inom litteraturvetenskapliga och teologiska institutionerna. Kursen innefattade tre olika moment: 1) föreläsningsserie, 2) litteraturstudium och 3) uppsatsförfattande.

Kursens uppläggning

Föreläsningsserien omfattade 11 stycken föreläsningar huvudsakligen av lärare från Uppsala och Umeå. Förutom Torsten Pettersson och Carl Reinhold Bråkenhielm medverkar Claes Entzenberg (UU), Anders Gustafsson (Umeå universitet), Helene Andersson (LU), Gabriella Gustafsson (UU), Eberhard Herrmann (UU) och Kari Syreeni (UU). Föreläsningarna berörde frågor om analys av livsåskådningar i skönlitteratur, kontextens betydelse, Bibelns betydelse i skönlitteraturen, generella villkor för tolkning, intentionsproblematiken och hermeneutik. Föreläsningarna var schemalagda varje onsdag fr.o.m. v. 38 t.o.m. v. 50 ht 2002.

Litteraturstudiet omfattade (1) några grundläggande nyare arbeten i textteori, Pettersson & Bråkenhielm (red.) *Att fånga världen i ord. Litteratur och livsåskådning - teoretiska perspektiv* (Norma 2003), Torsten Pettersson, *Dolda principer. Kultur och litteraturteoretiska studier* (Studentlitteratur 2002) samt (2) en ”reader” med artiklar om texttolkning i litteratur- och religionsvetenskap. Litteraturen behandlades i samband till föreläsningarna.

De kursdeltagare som önskade få kursen tillgodoräknad som en del av sin forskarutbildning redovisade ett särskilt PM kring ett valt litteraturteoretiskt problem. Till kursen anmälde sig sex doktorander, men endast två av dessa önskade få kursen tillgodoräknad som del av sin forskarutbildning. Flera av föreläsningarna lockade

seniora lärare från Uppsala och Stockholms universitet. Deltagarna satte ett mycket stort värde på både föreläsningar, diskussion och kurslitteratur.

Schema

020918 Regn/107, 13-15: Torsten Pettersson: Bibeln, skönlitteraturen och sakprosan: tre konstellationer text-tolkning-verklighet

020925 Regn/107, 13-15: Eberhard Herrmann: Existentiell läsning och konstitution av verklighet

021002 Regn/107, 10-12: CR Bråkenhielm: Hermeneutisk och hypotetisk-deduktiv metod i texttolkning

021016 Regn/107, 10-12: Anders Pettersson: Intentionsproblematiken vid tolkning av texter

021030 Regn/107, 10-12: Torsten Pettersson: Om tolkningars kunskapsteoretiska status

021106 Drott/374, 13-15: Claes Entzenberg: Sökandet efter fundamentala principer för tolkning: betydelseskapande och tolkningsmonism

021113 Regn/107, 13-15: Claes Entzenberg: Mellan tolkningsteorins blindpunkter. Om det interaktiva betydelseskapandet och dess mångfald

021120 Regn/1107, 13-15: Gabriella Gustafsson: Om myttolkning

021127 Drott/374, 13-15: Helen Andersson: Berättandets och berättelsens etik

021204 Bråkenhielms arb.rum/ 13-15: PM-förberdelse

021211 Drott/374, 13-15: CR Bråkenhielm: Sanning i livsåskådning och skönlitteratur

021218 Regn/022,13-15, Kari Syreeni: Trevärldsteori för tolkning

Reflektioner över kursen

Det är ingen överdrift att konstatera att kursen rent innehållsligt av hög kvalitet med välförberedda föreläsningar av framstående forskare inom området. De kursansvarige var i stort sett närvarande vid varje kurstillfälle och kunde efter föreläsningarna föra en ingående dialog med föreläsaren. Dessa samtal involverade också de närvarande doktoranderna. De har vid olika tillfällen omvittnat värdet av dessa diskussioner. Ett bestående värde av kursen är också den textsamling som sammanställdes med hjälp av de olika föreläsarna.

På minussidan måste man notera att endast sex doktorander (3 litteraturvetare och 3 religionsvetare) anmälde sig till kursen – och endast 2 använde kursen som en del av sin forskarutbildning. Den viktigaste förklaringen till detta är nog att kursen tog upp

grundläggande frågor om texttolkning, som doktorander i början av sin forskarutbildning är mer betjänta av än de som hunnit längre och redan lagt fast sina grundläggande metodologiska och teoretiska ramar. Detta bör man ha i åtanke i framtiden.

3. MYSTERIUM OCH TANKE. Kristen idéhistoria under 1800 år (5 poäng)

Kursen förbereddes i början av höstterminen 2003 av professor Oloph Bexell och docent Anders Ekenberg. Den genomfördes i form av föreläsningar i form av en kronologisk genomgång av kristen idéhistoria. En särskild kursplan utarbetades och fastställdes av den teologiska fakultetsnämnden.

Presentation av uppläggning

Kursen syftade till att ge grundläggande och fördjupade kunskaper i kristendomens idéhistoria, med en bred orientering om den kristna dogm- och teologihistoriens huvudpunkter och brytningsskeden. Den bestod av två moment: (1) seminarier med inledande miniföreläsningar och efterföljande diskussion och (2) en litteraturkurs. Vid seminarierna behandlades ett antal epoker i den kristna idéhistorien, dvs. kristendomen i antiken, de stora kyrkofäderna, skolastiken, reformationen och dess konsolidering samt 1800-talets omvärdering och nyansatser. Litteraturkursen syftade till att ge en bred översikt över hela den idéhistoriska utvecklingen och därutöver att ge den studerande fördjupade kunskaper om någon eller några fritt valda epoker.

Undervisningen äger rum i form av integrerade föreläsningar och seminarier. Alla undervisningstillfällen är obligatoriska. Examinationen består i skrivande av PM/hemskrivning och/eller muntlig tentamen, efter beslut av undervisande lärare.

Som examinator fungerade respektive doktorands huvudhandledare. Examinationen genomfördes av undervisande lärare.

Schema

Vecka 45	Introduktion (prof. Oloph Bexell, doc. Anders Ekenberg) 2 tim.
Vecka 45-46	Kristendomen och dess antika bakgrund (Ekenberg) 2+2 tim.
Vecka 46-47	De stora kyrkofäderna (Ekenberg) 2+2 tim.
Vecka 48-49	Skolastiken (prof. Anders Piltz) 2+2 tim.
Vecka 50-51	Reformation och motreformation (teol. dr Otfried Czaika) 2+2 tim.
Vecka 2-3	Artonhundratalet (Bexell) 2+2 tim.
Vecka 3	Sammanfattning (Bexell, Ekenberg) 2 tim.

Reflektioner över kursen

Kursen hade få deltagare, men blev mycket uppskattad. Deltagande lärare betonar vikten av genomtänkt markandsföring och en eventuellt breddad rekrytering av

doktorander från andra fakulteter. En annan möjlighet att bredda underlaget är att erbjuda denna typ av forskarutbildningskurser också till magister- och D-studenter.

Kursen hade målsättningen att aktivera doktoranderna i seminariediskussioner och blev såtillvida en framgång. Det texthistoriska studiet av primärkällorna bidrog till doktorandernas aktivitet under kursen.

4. Vetenskap; teorier, värderingar och samhälle (ej inom ramen för PUFF-projektet)

Kursen förbereddes och genomfördes vårterminen 2001 av professor Mikael Stenmark på teologiska institutionen. Den vände sig till doktorander vid teknisk-naturvetenskaplig fakultet. Även om den genomfördes utanför det aktuella projektet, förtjänar den att redovisas som exempel på en annan typ av forskarutbildningskurser, där specialkunskap inom teologin kan vara av värde för forskarutbildningar utanför den teologiska fakulteten.

Presentation av uppläggning

Vetenskapen existerar inte i ett tomrum utan finns i ett samhälle som kännetecknas av vissa sociala, ekonomiska, ideologiska, religiösa realiteter. Vetenskapen utövas av människor som finns i ett sådant sammanhang och som påverkas (ibland omedvetet) av detta.

Detta väcker en rad frågor, t.ex.

- * Vem är det som bestämmer vad som det ska forskas om?
- * Vem gynnas av vetenskapen och vem missgynnas?
- * Vilken betydelse har det faktum att vetenskap har så gott som uteslutande bedrivits av män? Spelar det någon roll för valet av forskningsobjekt, metoder och hur vetenskapssamhället är socialt strukturerat?

Denna inriktning medförde att kursen gavs en annan uppläggning än andra vetenskapsteoretiska kurser. Betoningen låg på vetenskapsstudier, dvs. studier av den vetenskapliga aktiviteten och på forskningsetik, dvs. studiet av de etiska problem som uppkommer vid utövandet av olika slags forskningsverksamhet.

Syftet med kursen blev sammanfattningsvis att öka er förståelse av vetenskapens sociala sammanhang *och* att ge doktoranderna själva möjlighet att bearbeta en del av de värderingsmässiga frågor som de ställts eller kommer att ställas inför i sin egen forskarverksamhet.

Schema

20 april (fredag) 15:00-16:00, konferensrum 5420 på Ångströmlaboratoriet
Seminarium: Kursintroduktion

27 april (fredag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Seminarium: Forskning om vetenskap och teknologi
Stevenson/Byerly vii-37, McMullin 3-19, Barbour 3-25

4 maj (fredag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Seminarium: Vad driver forskare att forska?
Stevenson/Byerly 38-112

11 maj (fredag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Föreläsning: Naturvetenskap och samhälle: Förväntningar, framgångar och besvikelser
Professor Gunnar Tibell

17 maj (torsdag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Seminarium: Vetenskap, samhällsnytta och massmedia
Stevenson/Byerly 113-240, Mark 139-154

23 maj (onsdag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Seminarium: Vetenskap, kön och värderingar
Stevenson/Byerly kap 242-266, Shrader-Frechette 139-151, Schiebinger 159-179

30 maj (onsdag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Seminarium: Forskningsetik: Etiska koder och objektivitet
Shrader-Frechette 1-62

6 juni (onsdag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Seminarium: Forskningsetik: Det gemensamma goda och osäkerhetsfaktorer
Shrader-Frechette 63-117

12 juni (tisdag) 13:00-14:45, konferensrum 5420
Seminarium: Forskningsetik och ingenjörsetik: Några fallstudier
Shrader-Frechette 119-138, 153-185

29 augusti (onsdag) 9:00-15:30, konferensrum 13167 (Ångströmlab, etapp II)
PM-redovisning (30 min per PM)

5 september (onsdag) 9:00-15:30, konferensrum ?
PM-redovisning (30 min per PM)

Litteratur:

Stevenson Leslie och Henry Byerly, *The Many Faces of Science* (Boulder: Westview Press, 1995)

Shrader-Frechette, *Ethics of Scientific Research* (London: Rowman & Littlefield, 1994)

Kurskompendium

Reflektioner över kursen

Doktorandernas reaktion på kursen var mycket positiv och kursen måste bedömas som mycket framgångsrik. Utrymmet för etiska och humanistiska inslag inom naturvetenskaplig forskarutbildning är begränsat och forskarutbildningskurser av denna karaktär måste bygga på ett nära samspel mellan t.ex. etiska, samhällsvetenskapliga och naturvetenskapliga perspektiv. Framtida kurser av denna karaktär skulle vinna på ett samarbete mellan två lärare, t.ex. en naturvetare och en religionsvetare. Det är också viktiga att sådana kurser får ett ordentligt administrativt stöd och att de får en tydlig plats i de formella strukturer (kursplaner, övrigt kursutbud, handledningsrutiner etc.) som bestämmer den naturvetenskapliga forskarutbildningen.

Avslutande reflektioner och slutsatser

Viktiga erfarenheter har vunnits genom den försöksverksamhet som kunnat genomföras med projektstöd från högskolerådet.

En betydelsefull erfarenhet är att forskarutbildningskurser av metodologisk karaktär måste komma in tidigt under forskarutbildning. I annat fall kan de inte på ett effektivt sätt vara till hjälp för doktoranden i formuleringen och projekteringen av avhandlingssuppgiften. En annan viktig erfarenhet är att man måste etablera ett förtroendefullt och öppet samarbete mellan kursansvariga, doktorand och handledare. En möjlighet är att handledaren går in som examinator på olika kursmoment. En annan att de kursansvariga på olika sätt medverkar i forskarseminarierna eller att vissa kurstillfällen samarrangeras med ett eller flera forskarseminarier. Slutligen är det också betydelsefullt att kurser planeras i nära samarbete med forskarutbildningsämnen.

Försöksverksamheten tydliggjorde en del för- och nackdelar med de olika kursmodeller som prövats. Ett huvudproblem med kurser på lokal nivå är att det är svårt att rekrytera tillräckligt många doktorander och uppnå den "kritiska massa" som är nödvändig. En möjlighet är planerna på en Graduate School i samarbete mellan den teologiska, historisk-filosofiska och språkvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet. Om en sådan institution skulle tillskapas, skulle olika forskarutbildningskurser kunna få en helt annan tyngd och varaktighet än vad som hittills varit fallet.

Kurser i samarbete mellan universitet inom eller utom landet öppnar upp möjligheter att inbjuda internationella föreläsare och därigenom skapa kontakter mellan doktorander och andra forskningsmiljöer.

B. Nationellt samarbete inom religionsvetenskaplig forskarutbildning

Mot bakgrund av det genomförda projektet finns det anledning att resa frågan om svensk teologi och religionsvetenskap skulle ha behov av en organisation där frågor om forskarutbildningens uppläggning, inriktning och målsättning på ett mer kontinuerligt sätt blir föremål för reflektion och eventuell samordning. En sådan organisation skulle också kunna bli ett forum för planering och genomförande av forskarutbildningskurser i samarbete mellan svenska universitet, men också mellan svenska och utländska universitet.

I första hand är det naturligt att skapa förutsättningar för en mer ingående dialog mellan Uppsala och Lunds universitet. Men forskarutbildning i religionsvetenskap och teologi ges också i Linköping, Göteborg, Karlstad och Umeå. Skulle religionsvetenskapliga/teologiska institutioner på dessa olika orter ha anledning att samla sina resurser för att tillgodose utländska studenters intresse för svensk forskarutbildning? Skulle olika nationella forskarutbildningskurser kunna planeras? Finns det t.o.m. behov av en mer omfattande samordning av svensk religionsvetenskaplig forskning i linje med vad som redan sker t.ex. i Holland? Vad krävs för att den fria och oberoende akademiska forskningen ska kunna utvecklas och stimuleras i samspel med nordisk, europeisk och annan internationell forskning? Finns det behov av regelbundet återkommande nationella religionsvetenskapliga kongresser?

Mot denna bakgrund skulle vi vilja föreslå en utredning kring behovet av ett närmare nationellt samarbete inom den religionsvetenskapliga forskarutbildningen. Det naturliga är att fakulteterna i Uppsala och Lund gemensamt tar ansvar för genomförandet av en sådan utredning och tillskjuter medel för detta.

Kapitel 4: Tre modeller för forskarutbildning

Carl-Henric Grenholm

Inom projektet ”Doctoral Courses in Theology and Religious Studies” har framför allt tre frågor diskuterats. Den första gäller hur det skulle vara möjligt att utveckla och genomföra fler doktorandkurser för forskarstuderande i teologi. Den andra gäller under vilka former det skulle vara lämpligast att examinera inläsningen av kurslitteratur. Den tredje gäller vilka möjligheter som föreligger att utveckla ett mer ingående tvärvetenskapligt och nordiskt samarbete inom forskarutbildningen.

En viktig bakgrund till projektet är de skärpta antagningsbestämmelser som innebär att en student numera antas till forskarutbildning enbart om hon kan slutföra sin utbildning inom ramen för fyra års heltidsstudier eller åtta års halvtidsstudier samt har en finansieringsplan för detta. Detta innebär att det ställs högre krav på en mer effektiv och genomtänkt uppläggning av forskarutbildningen. En annan bakgrund är att forskarutbildningen vid teologisk fakultet alltför länge varit alltför individuellt utformad. Doktoranden har läst in litteratur på egen hand, erhållit individuell handledning och tenderat muntligt för sin handledare. Idag efterfrågas en annan modell för forskarutbildning, som i högre grad möjliggör samarbete mellan doktorander.

Mot denna bakgrund har ett syfte med projektet varit att utveckla och testa olika former av doktorandkurser i religionsvetenskap. Ett annat syfte har varit att undersöka olika former för samarbete med andra ämnen inom universitetet och med teologiska fakulteter inom andra nordiska länder för att genomföra sådana kurser. Ett tredje syfte har varit att testa olika modeller för examination av läskurser, bland annat i den formen att doktorander examineras under former som ger träning i att författa vetenskapliga artiklar.

För att uppnå dessa syften har det inom projektet ansetts som angeläget att inhämta erfarenheter från teologiska fakulteter i andra länder där man har genomfört doktorandkurser av olika slag. Därför har inom projektets genomförts tre studieresor för att få en närmare insikt om hur forskarutbildningen i teologi kan vara upplagd i USA, Nederländerna och Danmark. I dessa tre länder finns intressanta erfarenheter av olika typer av doktorandkurser och forskarskolor. Under de tre studiebesöken har deltagare i projektet fått del av dessa erfarenheter och prövat vilka lärdomar som skulle kunna dras av dessa för uppläggningsen av en framtida svensk forskarutbildning i teologi. Därmed har också projektet kommit i kontakt med tre olika modeller för forskarutbildning.

Graduate Theological Union i Berkeley

Den första studieresan genomfördes den 16-25 mars 2002 till Graduate Theological Union (GTU) i Berkeley, USA. Syftet var att studera uppläggnings av magister- och forskarutbildning vid GTU och att undersöka vilka lärdomar som kan dras av denna vid en planering av framtida teologisk forskarutbildning i Uppsala. Av särskilt intresse var de kurser som erbjuds vid GTU och de former för examination som används inom dessa. I resan deltog Carl Reinhold Bråkenhielm, Gabriella Gustafsson, Karin Sarja och Carl-Henric Grenholm.

Under vistelsen i Berkeley hade deltagarna i studieresan tillfälle att sammanträffa med ett stort antal personer som har ansvar för forskarutbildningen vid GTU. Av särskild betydelse var de möten som hölls med James Donahue, som är president vid GTU, Eldon Ernst, som är dekanus vid GTU, samt Mureen Maloney, som är biträdande dekanus och särskilt ansvarig för forskarutbildningsprogrammet. Deltagarna i studieresan deltog också i sammanträden med lärarna inom de olika ämnesområden som strukturerar utbildningen vid GTU. Dessutom hade gruppen förmånen att få delta i ett möte med Core Doctoral Faculty, dvs samtliga de lärare som är handledare inom den högre utbildningen.

Graduate Theological Union (GTU) är ett konsortium i vilket ingår nio teologiska seminarier och högskolor. Dessa är a) American Baptist Seminary of the West, b) The Church Divinity School of the Pacific, c) Dominican School of Philosophy and Theology, d) Franciscan School of Theology, e) The Jesuit School of Theology at Berkeley, f) Pacific Lutheran Theological Seminary, g) Pacific School of Religion, h) San Francisco Theological Seminary, samt i) Starr King School for the Ministry. Var och en av dessa teologiska högskolor är självständig och har sin egen styrelse. De har därigenom utvecklat ett nära samarbete med olika kyrkor och samfund i USA vad gäller rekrytering av studenter och finansiering av verksamheten.

GTU är ett samarbetsorgan för högre utbildning. Det har tillkommit som ett uttryck för viljan till ekumeniskt samarbete och som en gemensam strävan att höja kvaliteten på magister- och forskarutbildning. GTU är beläget i närheten av University of California, Berkeley, men är självständigt i förhållande till detta. Flera lärare vid universitetet medverkar dock i den högre utbildning som ges i religionsvetenskap. Inom GTU är ca 130 professorer verksamma och mer än 750 kurser erbjuds varje år. De examina som kan avläggas vid GTU är a) Master of Arts, b) Doctor of Philosophy och c) Doctor of Theology. Under hösten 2001 studerade 242 doktorander inom forskarutbildningsprogrammet vid GTU. Av dessa var 125 kvinnor och 117 män. 44 av doktoranderna var "non-US citizens". De flesta av dessa kom från Sydkorea, eftersom San Francisco Theological Seminary har ett särskilt utbytesprogram med Sydkorea.

De teologiska högskolor som samverkar inom GTU är främst inriktade på att utbilda präster inom olika samfund. Samarbetet inom GTU bedrivs inom ramen för magister- och forskarutbildning. Den uttalade målsättningen för GTU är att främja ekumeniskt samarbete och att erbjuda en utbildning som ger beredskap att hantera religiös och kulturell mångfald. Av stor betydelse för verksamheten inom GTU är det

gemensamma biblioteket, Flora Lamson Hewlett Library. Till GTU är också knutna ett antal centra, som främjar tvärvetenskaplig forskning och utbildning inom ett antal problemområden. Till dessa hör Center for the Arts, Religion, and Education, Center for Ethics and Social Policy, Center for Theology and the Natural Sciences, samt Center for Women and Religion.

Därigenom att GTU och de högskolor som samverkar i konsortiet inte utgör en del av ett statligt universitet ägnas omfattande tid åt att erhålla anslag som kan finansiera verksamheten. Ett imponerande arbete för "fund-raising" bedrivs, särskilt inriktat på kontakter med de olika kyrkor och samfund som högskolorna är knutna till. Ur detta perspektiv kan också förstås den "alumni-verksamhet" som bedrivs vid GTU. De personer som tidigare studerat i Berkeley och som har avlagt examen informeras kontinuerligt om verksamheten. En del av dem kan anlitas som gästlärare och alla erhåller regelbundet erbjudanden om att ge ekonomiska bidrag till biblioteket och andra delar av verksamheten.

Omvänt är GTU också inriktat på att möjliggöra en framtida yrkeskarriär för de studenter som avlagt magister- och doktorsexamen. Vid GTU finns ett "placement program", som innebär att studenter regelbundet informeras om tänkbara anställningar inom kyrkor, skolor och andra högskolor. Studenter informeras också om hur de kan utforma en CV och andra former av meritförteckningar och om hur de bör gå till väga när de söker anställningar. De ges också möjlighet att erhålla rekommendationsbrev från GTU.

Magister- och forskarutbildning vid GTU

Vid Graduate Theological Union i Berkeley erbjuds dels en magisterutbildning och dels en forskarutbildning. Magisterutbildningen omfattar 2 års studier. I denna utbildning ingår totalt 14 kurser (motsvarande 5 poäng vardera i det svenska systemet) samt två uppsatsarbeten som motsvarar 5 poäng vardera. Under den första terminens studier ingår 4 kurser inom ämnesområdena bibelvetenskap, kristendomens historia, systematisk teologi och etik. Den andra terminen väljer studenten ett ämnesområde och läser obligatoriska kurser inom detta. Under det andra året läser studenten sex valfria kurser, varefter hon skriver två uppsatser inom sin egen specialisering.

Redan inom ramen för magisterutbildningen väljer sålunda studenten ett ämnesområde inom vilket hon avser att fördjupa sina kunskaper. Till de ämnesområden som då kan studeras hör religionshistoria, bibelvetenskap, kristen spiritualitet, etik och social teori, kyrkohistoria, homiletik, liturgik, religionspsykologi, samt systematisk och filosofisk teologi. Ett mycket stort antal kurser erbjuds inom ramen för magisterprogrammet. Som exempel på sådana kurser kan nämnas Jesus and Women, Black Baptist in America, Aristotelian Logic, Christ and Culture, Biotechnology and Christian Spirituality, Transcendental Theology, Economic Justice, Ethics of Social Reconciliation, Feminist Religious Writings, Pastoral Counseling, Preaching Practicum, Liturgy and Spirituality, Religion and the Cinema, Buddhist Aesthetics and Culture, Spirituality and Liberation.

Flera av de kurser som erbjuds har en tvärvetenskaplig inriktning och ofta undervisar två lärare på samma kurs. Varje kurs presenteras i en kurskatalog med en kort

beskrivning av innehåll och uppläggning. Så beskrivs exempelvis en kurs om "Ethics in Context" på följande sätt:

"This course in contextual social ethics is offered for students engaged in ministries in the West Oakland community. Following a liberationist model of ethical inquiry, students will explore questions arising from their ministries, e.g., immigration and welfare policy, racism, equitable access to educational opportunities, health care, etc. The class, satisfying the core social-ethical requirement for JSTB M.Div. students, will be offered in West Oakland and draw upon local expertise. A final 10-15 page synthesis paper will be required".

Forskarutbildningen vid GTU bedrivs inom ett antal ämnesområden ("areas"). Dessa områden är Biblical Languages and Studies, Cultural and Historical Studies of Religions, Systematic and Philosophical Theology, Ethics and Social Theory, History, Homiletics, Religion and Psychology, Liturgical Studies, Christian Spirituality, History of Art and Religion, samt Interdisciplinary Studies. Ansvarig för utbildningen inom varje område är en Area Convener, som också leder de "area meetings" i vilka deltar samtliga lärare inom området och studeranderepresentanter. Vid dessa sammanträden inom ämnesområdet diskuteras i detalj de enskilda doktorandernas arbeten.

Forskarutbildningen vid GTU beräknas omfatta 4 år från magisterexamen och fram till doktorsexamen. I realiteten är dock den genomsnittliga studietiden 7,5 år, och endast 60% av dem som är antagna till programmet avlägger doktorsexamen. Den genomsnittliga åldern för doktorander inom programmet är 41,5 år. De ämnesområden som lockar flest doktorander är Cultural and Historical Studies of Religion (23%), Interdisciplinary Studies (15%), Systematic and Philosophical Theology (15%), Biblical Languages and Studies (10%) samt Ethics and Social Theory (10%). Inom programmet avläggs som regel filosofie doktorsexamen och bara undantagsvis teologie doktorsexamen.

De 2 första åren inom forskarutbildningen ägnas åt litteraturstudier. Varje doktorand erhåller en handledare och en "comprehensive committee", i vilken ingår tre personer. I samråd med denna kommitté utformar doktoranden ett "comprehensive proposal", där det anges vilka olika litteraturkurser hon skall inhämta och vilket ämne hon avser att skriva en större uppsats om. En relativt omfattande bibliografi kring detta ämne skall ingå i förslaget. Detta förslag skall godkännas först av kommittén och därefter vid ett "area meeting", där samtliga lärare inom ämnesområdet deltar. Om förslaget godtas vidtar själva kursinläsningen.

Ett exempel på en litteraturkurs kan hämtas från ämnesområdet "Ethics and Social Theory". Detta ämnesområde innefattar såväl etik som religionssociologi. Under de två första åren har en doktorand inom detta område att inhämta a) en obligatorisk kurs om History of Western Social and Ethical Thought, b) en obligatorisk kurs om etisk teori och metod, c) en obligatorisk kurs om religionssociologisk teori och metod, d) valfria fördjupningskurser inom antingen etik eller religionssociologi, samt att skriva e) en kvalificerad uppsats kring ett valfritt ämne inom antingen etik eller religionssociologi.

Som stöd vid inläsningen av litteratur inom området erbjuds ett stort antal kurser, vilka är samordnade med magisterprogrammet. Vanligen följer en doktorand två eller

tre kurser under en termin, ofta sådana som är direkt relaterade till innehållet i hennes ”comprehensive proposal”. Doktoranden skriver också mindre uppsatser som är relaterade till det tänkta avhandlingsämnet och som bedöms av handledaren. Däremot anordnas inga forskarseminarier av det slag som ges i det svenska systemet. Det innebär att doktoranden inte heller får träning att granska andra doktoranders skriftliga arbeten.

Efter två års studier har doktoranden att avlägga en comprehensive examination. Denna examination sker genom a) en skrivning omfattande 4 timmar, b) ett par hemskrivningar som skall besvaras på 24 timmar vardera, c) en muntlig tentamen, samt d) redovisning av ett uppsatsarbete kring det valda ämnet på 30-40 sidor. Examinationen leds av kommittén, och i detta sammanhang anlitas även en bedömare som inte är verksam vid GTU utan exempelvis vid universitetet.

Under den tredje terminen sker en ”review of research readiness”. Varje student erhåller då ett utlåtande av lärare inom de kurser där hon deltar, där läraren har att ange om studenten är lämpad att skriva en avhandling. Detta utlåtande inges till den som ansvarar för utbildningen inom området. När studenten avlagt ”comprehensive examination” skall hon inlämna en ”request to proceed to dissertation”. Det innehåller ett förslag till avhandlingsämne, som inte omfattar mer än 5 sidor, och som anger problem, metod, teori, material, disposition och bibliografi för det tänkta ämnet. Förslaget innehåller också uppgifter om vilka personer som kan ingå i en avhandlingskommitté. Denna kommitté består av två lärare vid GTU och en lärare vid University of California. Ordföranden i kommittén skall vara medlem i ”Core Doctoral Faculty”.

Förslaget till avhandlingsämne skall bedömas och godkännas av avhandlingskommittén, ett ”area meeting”, samt det ”doctoral council” som så småningom också har att sätta betyg på själva avhandlingen. När förslaget är godkänt av dessa tre instanser kan doktoranden påbörja sitt avhandlingsarbete. Den färdiga avhandlingen beräknas kunna framläggas efter två år, även om avhandlingsarbetet i allmänhet tar betydligt längre tid. Avhandlingen får inte omfatta mer än 700 sidor och redovisas i stencilerad form. Examinationen sker inte form av en offentlig disputation utan i form av ett samtal med avhandlingskommittén och ”the doctoral council”. Själva examinationen av avhandlingen tar tre timmar.

Under forskarutbildningen sker en kontinuerlig bedömning av doktorandens progression. Varje år har doktoranden att skriva en självvärdering, där hon redogör för sina studier och hur dessa framskridit. Denna kommenteras av huvudhandledaren och bedöms sedan av biträdande dekanus, utifrån angivna kriterier på akademiska framsteg. Forskarstudierna kan avbrytas på initiativ av studenten själv eller om det kan konstateras att doktoranden inte har gjort tillräckligt stora framsteg. Beslut om avbrytande av studier fattas inte av någon enskild lärare utan i ett kollegialt samråd.

En forskarskola i Amsterdam

Den andra studieresan genomfördes den 22 - 26 april 2003 till Amsterdam och Utrecht, Holland. Syftet med denna resa var att studera uppläggningsen av

forskarutbildningen i teologi i Holland och att undersöka vilka lärdomar som kan dras av denna för planeringen av framtida svensk forskarutbildning. Även under denna resa studerades uppläggningsen av såväl magister- som forskarutbildning. I denna studieresa deltog Eva Hellman, Gabriella Gustafsson, Normunds Kamergrauzis och Susanne Wigorts Yngvesson.

I Amsterdam och Utrecht träffade deltagarna i studieresan flera personer som är ansvariga för forskarutbildning i teologi och filosofi. Dessa var framför andra professor Bob Becking, Dr Tobi Ringeling som är ansvarig för en nationell forskarskola i teologi och religionsvetenskap, Dr Marcel Sarot som är handledare i religionsfilosofi och medlem i fakultetsstyrelsen i Utrecht, Robert Heeger som är professor i etik i Utrecht, professor Bert Musschenga som är ansvarig för en forskarskola i etik i Amsterdam, Dr Jos Koole, Dr Marcel Verweij, samt Dr Frans Brom, som är ansvarig för ett europeiskt magisterprogram i tillämpad etik.

Deltagarna i studieresan besökte till att börja med Bezinningscentrum vid Vrije Universitet i Amsterdam. Detta är ett interdisciplinärt centrum som samarbetar med discipliner inom hela den teologiska fakulteten. Ett av dess främsta uppdrag är att bedriva forskning om religionens interaktion, etik och vetenskap i det samtida samhället. Verksamheten vid Bezinningscentrum riktar sig till studenter och forskare inte bara vid den teologiska fakulteten utan vid universitetet i stort. Detta sker genom att de som är verksamma vid centrat publicerar böcker och artiklar, samt därigenom att centrat anordnar olika typer av symposier, föreläsningar och kurser.

Forskningen vid centrat är främst inriktad på religion och samhällsvetenskap, religion och naturvetenskap, samt etik. De forskare som är verksamma vid Bezinningscentrum deltar i två forskningsprogram, vilka är inriktade på dels individualismen i det civila samhället och i religionen, dels relationen mellan naturvetenskaper och religion. Därutöver ges föreläsningar av ett antal forskargrupper, vilka behandlar sådana temata som mänskliga rättigheter, religionspsykologi, ekonomi och ideal, interreligiös dialog, samt antropologiska insikter från Shoah.

Bezinningscentrum driver även en forskarskola, vilken går under benämningen OZSE. Denna vänder sig till alla studenter som avlagt examen vid de institutioner som samverkar i centrat, oavsett vetenskaplig disciplin. Ett skäl till att denna forskarskola bildades var enligt Bert Musschenga att filosoferna och etikerna vid centrat uppfattade utbildningen inom det teologiska etikämnet som ”alltför dogmatisk”. Därför önskade de etablera en egen forskarskola, som är oberoende av den teologiska fakulteten. Till forskarskolan är knutna cirka 25 doktorander och 50 seniora forskare, varav två av de seniora är kvinnliga professorer. En av flera positiva effekter med forskarskolan är att den ger möjlighet för katolska och protestantiska teologer att utveckla ett forskningssamarbete.

För att kunna antas till forskarutbildning skall en student uppfylla fyra villkor. Det första är att hon skall ha avlagt en magisterexamen i teologi. Det andra är att hennes studieresultat skall vara mycket goda och att hon har skrivit en utmärkt magisteruppsats. Det tredje är att hon skall ha två skriftliga referenser från lärare som är verksamma vid det universitet där hon avlagt sin magisterexamen i teologi. Det fjärde är att hon skall ha inlämnat ett förslag till avhandlingsämne omfattande sex sidor.

Det utbildningsprogram i etik som erbjuds vid forskarskolan OZSE innehåller tre kärnkurser. Dessa är Etisk teori och praktik, Politisk filosofi, samt Filosofi om liv och identitet. Utöver dessa kurser ges också en serie seminarier om särskilt angelägna ämnen, vilka växlar från år till år. Doktoranderna förväntas genomgå åtminstone två av kärnkurserna, medan den tredje kan ersättas av seminarier. Under sin studietid skall doktoranderna ägna åtminstone 600 timmar åt kurser, varav så mycket som möjligt under de två första åren. Kurser och seminarier förutsätter filosofiska förkunskaper och undervisningen ges vanligen på holländska, även om vissa kurser kan ges på engelska. Kurslitteraturen är vanligen på holländska och engelska, även om den ibland även är på tyska eller franska. Vartannat år ges en av kärnkurserna som en sommarkurs.

De flesta personer som disputerar vid forskarskolan går vidare till en yrkesverksamhet utanför universiteten. Ett problem med detta är att mycken kompetens försvinner från universiteten, eftersom det är svårt att finna finansiering av forskningsprojekt. Å andra sidan finns en förhoppning om att den etiska reflektionen därigenom fördjupas i samhället och att de personer som disputerat genom sin yrkesverksamhet bidrar till en ökad medvetenhet om behovet av att allt fler skaffar sig den kompetens som en forskarutbildning kan ge.

Nationell forskarskola och europeiskt magisterprogram

Deltagarna i studieresan till Holland besökte även universitetet i Utrecht. Där erhöles en intressant inblick i dels en nationell forskarskola och dels ett europeiskt magisterprogram. Till att börja med informerades om den gemensamma holländska forskarskolan i teologi och religionsvetenskap, som benämns "NOSTER" och på engelska kallas "The Netherlands School for Advanced Studies in Theology and Religion". I denna forskarskola, som grundades 1994, deltar i dag nästan alla holländska teologiska institutioner. Dess främsta mål är att samordna och främja en kvalificerad teologisk och religionsvetenskaplig forskarutbildning i Holland, och för att främja detta erbjuder NOSTER forskarutbildning inom samtliga teologiska discipliner.

NOSTER finansieras av tre intressenter, nämligen universitetet i Utrecht, de teologiska institutioner som deltar i verksamheten, samt ett internationellt program som är knutet till Bolognaöverenskommelsen. De första fem åren erhöles NOSTER extra statliga bidrag för att bygga upp verksamheten. Det är möjligt att vart femte år överlämna till ett annat universitet att bedriva NOSTER, men hittills har dock uppdraget administrerats av den teologiska fakulteten vid Utrecht universitet.

Det forskningsfält som uppmärksammas inom NOSTER är religion i vid bemärkelse. Det innebär att där bedrivs studier av religiösa föreställningar, religiösa traditioner, religiös praktik samt religionen som fenomen. Sådana metodologiska och vetenskapsteoretiska problem som är aktuella inom teologi och religionsvetenskap studeras också inom NOSTER. Forskningen inom programmet är särskild inriktad på att studera sådana frågor som gäller kontinuiteten inom religiösa traditioner och frågan om religiös pluralism.

NOSTER erbjuder tre olika slags magisterexamen. Den första är en yrkesinriktad magisterexamen (professional master), den andra en magisterexamen för blivande lärare (educational master), den tredje en magisterexamen som förbereder en forskarutbildning (research master). Ungefär 10 procent av studenterna väljer den tredje typen av magisterprogram.

Programmet för forskarutbildning har fyra olika inriktningar, nämligen en litterär, en historisk, en systematisk och en empirisk inriktning. Inom den litterära inriktningen behandlas sådana frågeställningar som gäller kontinuitet och förändring i de bibliska skrifterna och samtida babyloniska skrifter. Inom den historiska inriktningen studeras texters och olika fenomenens historiska ursprung. Den systematiska inriktningen behandlar frågor om vad religioner representerar och vad deras ideal är i relation till diskussioner om sanning, kunskap och giltigheten hos religiösa anspråk. Inom den empiriska inriktningen ges en fördjupad förståelse av religiös kommunikation i den moderna västerländska kulturen, varvid uppmärksammas riter, olika typer av beteenden hos individer och grupper, samt religiös erfarenhet.

I den forskarskola som NOSTER ger deltar 50 doktorander och 25 professorer. Doktoranderna finansieras av staten under tre år. De tillhör tio olika fakulteter, även om tio doktorander är inskrivna vid den teologiska fakulteten i Utrecht. På grund av att doktoranderna är verksamma på olika platser i landet erbjuds inte seminarier varje vecka. I stället träffas doktoranderna två gånger om året för obligatoriska doktorandkurser med skilda temata och diskussioner kring metodfrågor.

Under besöket vid universitetet i Utrecht gavs också information om ett europeiskt magisterprogram av intresse. Det är ett magisterprogram i tillämpad etik, som erbjuds vid universitetet i Utrecht sedan 2003 under ledning av Centrum för biomedicinsk etik. Detta program omfattar ett års heltidsstudier, vilka även kan bedrivas inom ramen för ett europeiskt magisterprogram i tillämpad etik. Programmet vänder sig till studenter från olika discipliner, såsom medicin, biologi, filosofi, teologi, samhällsvetenskap och juridik, vilka skall ha avlagt en bachelor-examen och dessutom inhämtat vissa elementära kunskaper i etik. Samtliga kurser ges på engelska, vilket innebär att de är tillgängliga även för studenter från andra länder än Holland.

Magisterprogrammet är inriktat på ett studium av relationen mellan praktisk etik och etisk teori. Inom programmet skall inhämtas sex läskurser, vilka motsvarar 5 poäng vardera i det svenska systemet. En kurs om "Etisk teori och praktisk etik" är obligatorisk, liksom en kurs om "Rätt, moral och politik". Till de kurser som i övrigt kan väljas hör Moralteologi och etik, Rättsfilosofi, Politisk filosofi och socialetik, Medicinsk etik, Affärsetik, Djuretik och miljöetik, samt Globalisering och rättvisa. Programmet avslutas med att studenterna skriver en magisteruppsats kring ett valfritt ämne, vars omfattning motsvarar 10 poäng i det svenska systemet. Denna uppsats försvaras vid ett offentligt seminarium.

En forskarskola i Aarhus

Den tredje studieresan genomfördes den 15-19 mars 2004 till teologiska fakulteten vid Aarhus universitet, Danmark. Syftet var att studera den forskarskola i teologi som

sedan ett par år tillbaka bedrivs vid denna fakultet, samt att diskutera frågan om framtida samverkan mellan teologiska fakulteter i Norden vad gäller forskarutbildningen. Studieresan genomfördes av Carl Reinhold Bråkenhielm och Kay Svensson.

Under besöket i Aarhus fick deltagarna i studieresan vid två tillfällen träffa forskarskolans föreståndare, professor Jens Holger Schörring, för längre samtal. Vidare intervjuades de två sekreterare, Bente Slar och Bente Kejser, som dagligen arbetar med forskarskolan. Dessa gav värdefull information om hur arbetet inom forskarskolan fungerar i praktiken. Dessutom gavs tillfälle att enskilt träffa två nyantagna doktorander, nämligen Marie Verdoner och Inge Liengård, för att få del av deras erfarenheter av verksamheten.

Bakgrunden till forskarskolan är den förändring av forskarutbildningen som ägt rum i Danmark under de senaste tio åren. Den danska forskarutbildningen avslutades tidigare med en doktorsgrad, med betydligt högre krav än den svenska doktorsexamen. För att erhålla en sådan doktorsgrad fordrades ett synnerligen självständigt arbete och en ytterst kvalificerad doktorsavhandling. Sedan tio år tillbaka har emellertid även i Danmark införts en utbildning fram till en filosofie doktorsexamen, som i omfattning och kvalifikationskrav motsvarar den svenska forskarutbildningen. Utbildningen omfattar tre år, eftersom magisterexamen är förkunskapskrav.

Forscarskolan i Aarhus är inriktad på att söka former för denna nya forskarutbildning. Den är ett avgränsat projekt som erhållit ett ekonomiskt anslag för tre års verksamhet. Ett stort antal av de doktorander som är antagna till forskarutbildning vid teologiska fakulteten i Aarhus deltar i forskarskolan. För närvarande är 30 doktorander antagna till forskarutbildning och flertalet av dessa studerar på heltid med finansiering från fakulteten. I några fall erhålls medel till doktorandtjänster inom ramen för externfinansierade forskarutbildningsprojekt. Av 30 studiestödsutrymmen inom fakulteten är för närvarande 9 stipendier reserverade för sådana doktorander som antogs innan forskarskolan påbörjade sin verksamhet.

En uppgift för forskarskolan är att utveckla doktorandkurser av olika slag. Ett exempel på en sådan kurs är en doktorandkurs kring forskning om religiösa riter. I denna kurs deltar doktorander från samtliga nordiska länder och Aarhus universitet finansierar hela kursen inom ramen för anslaget till forskarskolan. Inom forskarskolan finns också avsatta medel för sex gäststipendier för utländska doktorander. Ett sådant stipendium finansierar en vistelse i Aarhus under sex månader.

Varje termin ansöker 15-20 studenter om antagning till forskarutbildning vid den teologiska fakulteten i Aarhus. Av dessa antas två eller tre personer till utbildningen. Ledningsgruppen för forskarskolan upprättar ett förslag till beslut, varefter dekanus fattar beslut om antagning och fördelning av stipendier. Den sökande sänder in CV, en projektbeskrivning över tänkt avhandlingsarbete och sin examensuppsats. Ämnesföreträdarna inom fakulteten gör en bedömning av de ansökningar som faller inom deras ämnesområde, varefter ledningsgruppen gör en formell genomgång av ansökningarna. De sökande som har en fullständig teologisk examen ges företräde vid antagningen. Medelåldern bland dem som antas till utbildningen är 30 år och flertalet doktorander är kvinnor.

Den som antas som doktorand tillhör ett forskarseminarium som inte har direkt anknytning till forskarskolan. Däremot anordnas inte så många seminarier och kurser inom forskarskolans ram. Fakulteten ordnar en gång per år ett möte för dem som är nyantagna till utbildningen, men doktoranderna skulle önska en mer utvecklad form för introduktion till forskarskolan. Inom forskarskolan ges inga metod- och teorikurser och även i övrigt erbjuds få kurser. Flera doktorander läser magisterkurser under forskarutbildningen, för att kompensera bristen på särskilda kurser för doktorander. Doktoranderna skulle också önska ett närmare samarbete mellan dem som är antagna till forskarskolan och tillfällen att granska varandras avhandlingar.

Varje doktorand har både en vägledare och en projektledare. Vägledaren skall tillhöra den teologiska fakulteten, medan projektledaren kan komma från ett annat lärosäte. Uppgiften för vägledaren är att se till formen och att arbetet bedrivs enligt studieplanen, medan uppgiften för projektledaren är att se till innehållet i avhandlingsarbetet. En och samma person kan förena de båda funktionerna.

Doktoranden förväntas medverka i grundutbildningen med ca 100 timmar undervisning varje år. Dessutom förväntas doktoranden under sin treåriga studieperiod förlägga en del av sina studier till ett lärosäte i ett annat land. Flera doktorander uppfattar det som svårt att genomföra detta under en sammanhållen period, eftersom de har familj och småbarn. I praktiken väljer därför många att vistas vid ett annat lärosäte under flera kortare perioder.

Sex månader efter det att vederbörande påbörjat sin forskarutbildning hålls ett möte med varje doktorand för att utvärdera de inledande studierna. Då redovisar doktoranden hur hennes projekt framskrider och en detaljerad studieplan presenteras. Efter halva utbildningstiden sker en ny prövning av doktorandens insatser. Då skall redovisas dels ett kapitel i avhandlingen och dels en disposition för hela doktorsavhandlingen. Denna halvtidsprövning sker i syfte att säkerställa att det sker en tillräcklig progression i forskarutbildningen.

Efter tre års studier hålls ett möte för att bedöma doktorandens arbete. Detta möte leder fram till ett ställningstagande i frågan om avhandlingen kan försvaras utan justeringar vid en offentlig disputation. Tid för disputationen bestäms vid detta tillfälle. Efter varje disputation sker en utvärdering av hela forskarutbildningen tillsammans med doktoranden.Handledningen och hela utbildningsprocessen utvärderas, och därvid diskuteras också om avhandlingen har blivit allsidigt bedömd.

Tre modeller för forskarutbildning

De tre internationella studiebesök som genomförts inom ramen för projektet "Doctoral Courses in Theology and Religious Studies" har givit intressanta inblickar i tre skilda modeller för en forskarutbildning i teologi. Den första kan vi kalla för "GTU-modellen" och är den som tillämpas vid Graduate Theological Union i Berkeley. Här genomförs ett väl utvecklat program för doktorandkurser inom skilda teologiska ämnen. En stor del av den samlade forskarutbildningen utgörs av att doktoranden deltar i sådana kurser, vilka i allmänhet motsvarar 5 poäng vardera i det

svenska systemet. Doktorandkurserna samordnas med de kurser som erbjuds inom det magisterprogram, som utgör en förberedelse för en kommande forskarutbildning. Kurserna examineras ingående, såväl muntligt som skriftligt i olika former.

”GTU-modellen” genomförs inte vid ett statligt universitet utan inom ramen för ett konsortium, inom vilket samarbetar ett stort antal teologiska högskolor med anknytning till skilda kyrkor och samfund. Detta konsortium är en nödvändig förutsättning för att dessa högskolor skall kunna erbjuda denna kvalificerade utbildning. Inom ramen för utbildningen erbjuds inga forskarseminarier för kontinuerlig ventilering av avhandlingsavsnitt. Över huvud tycks i denna modell läggas mindre vikt vid avhandlingsskrivandet än i det svenska systemet och den färdiga doktorsavhandlingen ventileras inte heller offentligt.

Handledningen av doktorander sker inom ramen för en handledargrupp. Modellen rymmer ett väl genomtänkt system för att kontinuerligt utvärdera progressionen i doktorandens studier. För varje nytt steg i forskarutbildningen görs en ingående bedömning av hur doktoranden planerat och genomfört sitt arbete. Denna kontinuerliga utvärdering möjliggör också att en grupp lärare kan rekommendera en student att avbryta

sina forskarstudier om det inte längre föreligger realistiska möjligheter att dessa skall leda fram till en godkänd avhandling.

Den andra modellen för teologisk forskarutbildning kan vi kalla för ”den holländska modellen”. Inom denna modell finns en tydlig anknytning till relativt väl utvecklade magisterprogram. Ett sådant magisterprogram kan genomföras i europeisk samverkan inom ett enskilt ämne och innehåller ett antal kurser som erbjuds på engelska. Somliga av dessa kurser är obligatoriska, medan andra är frivilliga, och programmet avslutas med att studenterna skriver en forskarförberedande uppsats.

”Den holländska modellen” rymmer också en nationell forskarskola. Denna organiseras av den teologiska fakulteten vid ett universitet men genomförs i samverkan mellan samtliga teologiska fakulteter i Holland. Forskarskolan erbjuder utbildning inom samtliga teologiska discipliner och ger genom den nationella samverkan möjligheter för doktorander att erhålla handledare som är specialiserade inom just det forskningsfält de är intresserade av. Inom ramen för forskarskolan erbjuds ett stort antal doktorandkurser, vid vilka medverkar forskare från hela landet och även utländska gästforskare. Dessa kurser anordnas i form av konferenser som kan vara upp till en vecka. Däremot erbjuds inte några regelbundna forskarseminarier vid vilka doktorander kan ventileras sina avhandlingsavsnitt.

Den tredje modellen kan vi kalla för ”Aarhus-modellen”. Det är den forskarutbildning i teologi som erbjuds vid Aarhus universitet, vilken också bedrivs i form av en forskarskola. Även här eftersträvas en tydlig anknytning till ett magisterprogram i teologi. Inom denna forskarskola erbjuds forskarutbildning i samtliga teologiska discipliner och ambitionen är att utveckla ett antal doktorandkurser inom dessa. Ännu har emellertid relativt få kurser erbjudits och inom forskarskolan saknas också seminarier inom vars ram doktorander kan få granska varandras avhandlingsavsnitt. Vid forskarskolan har utvecklats ett system för kontinuerlig bedömning av progressionen i doktorandernas studier. Denna utvärdering av de studerandes insatser sker kollegialt och inte av enskilda handledare.

För en diskussion om framtida svensk forskarutbildning i teologi kan alla dessa tre modeller vara av intresse. De uppvisar likheter med varandra, framför allt vad gäller ambitionen att relatera forskarutbildningen till en magisterutbildning och strävan att utveckla ett program för doktorandkurser. "GTU-modellen" tycks i dessa avseenden vara mer utvecklad än de övriga två modellerna och där finns också i likhet med "Aarhus-modellen" ett genomtänkt system för att kontinuerligt bedöma och utvärdera progressionen i doktorandernas studier. Av särskilt intresse inom "den holländska modellen" är den nationella samverkan i en forskarskola och strävan att utveckla magisterprogram i europeisk samverkan.

Var och en av dessa tre modeller för forskarutbildning är samtidigt förenade med vissa problem. Detta kommer också till uttryck i den interna diskussion som förs kring respektive utbildningsprogram vid GTU i Berkeley, i Amsterdam och Utrecht, samt vid universitetet i Aarhus. En viktig fråga som diskuteras vid GTU har att göra med att detta är ett konsortium av teologiska högskolor som inte är verksamma vid ett statligt universitet. Detta söker GTU kompensera genom att samarbeta med forskare vid University of California, men detta samarbete är inte formaliserat utan sker på initiativ från enskilda lärare och ämnen. En fråga som diskuteras gäller hur det skulle vara möjligt att institutionalisera ett sådant samarbete med universitetet.

En annan fråga som diskuteras inom GTU gäller det samarbete mellan olika forskarämnen som verksamheten förutsätter. Så förekommer exempelvis en nära samverkan mellan religionsfilosofi och systematisk teologi, samt mellan etik och religionssociologi. Detta skapar ibland spänningar inom de olika ämnesområdena vid urval av kurslitteratur och bedömningar av förslag till avhandlingsämnen. Det kan också innebära att de samverkande ämnena inte kan utveckla sin egen profil utan har att anpassa sig till den forskningsinriktning som finns inom andra discipliner. Inom området Ethics and Social Theory förs exempelvis en ingående diskussion kring frågan om religionssociologin skall ha en tydligare empirisk inriktning eller framför allt vara inriktad på normativ social teori och politisk filosofi.

Tiden för forskarutbildning och lärarnas arbetssituation är också föremål för livlig diskussion vid GTU. Den sammanlagda tiden för forskarutbildning är beräknad till 4 år och inom denna ram skall två år ägnas åt att inhämta litteraturkurser. För många är det emellertid inte möjligt att skriva en avhandling inom ramen för två år, varför den genomsnittliga studietiden för en doktorand är betydligt längre än fyra år. Lärarna menar också i allmänhet att de har alltför begränsad del av sin arbetstid avsatt för egen forskning. Varje lärare undervisar vanligen på två kurser per termin och den lärare som är medlem i Core Faculty skall ägna 25% av sin arbetstid åt forskarutbildningen. Det administrativa systemet vid GTU är tidskrävande och förutsätter att varje lärare ingår i ett stort antal kommittéer av olika slag. Detta medför att tiden för lärares egen forskning blir relativt begränsad.

Inom ramen för forskarutbildningen vid GTU sker en ingående bedömning av doktoranders förslag till avhandlingsämnen. Dessa diskuteras både inom avhandlingskommittén och inom respektive ämnesområde och godkänns inte alltid. Däremot uppfattas det som en brist att inte själva doktorsavhandlingen blir föremål för en offentlig granskning. Diskussionen om den färdiga avhandlingen är mer intern än vad som är fallet vid svenska universitet. Många menar också att det är ett

bekymmer att flera avhandlingar enbart finns tillgängliga som stencil och inte är publicerade av något förlag. Över huvud taget kan modellen med ett väl utvecklat program för doktorandkurser leda till att fokuseringen på själva avhandlingsarbetet inte blir tillräckligt tydlig.

Även ”den holländska modellen” tycks vara förenad med vissa problem. Både vid den teologiska fakulteten i Amsterdam och den teologiska fakulteten i Utrecht menade man att det var svårt att tillvarata jämställdhetsperspektivet i den utsträckning man önskade. Den hårda konkurrensen tycks medföra att det är svårt att rekrytera kvinnor till forskning och forskarutbildning, och den forskningstradition som finns inom flera ämnen är också sådan att den inte tilltalar kvinnliga studenter. Vid dessa fakulteter framhölls också att kvinnor tenderar att föredra mer praktiskt inriktade forskningsämnen än sådana ämnen som uppfattas som mer teoretiska.

Ett problem som diskuteras i relation till ”den holländska modellen” har att göra med att de kurser som erbjuds anordnas nationellt i form av samlade konferenser som kan pågå upp till en vecka. Däremot anordnas inte några regelbundna forskarseminarier mellan dessa kurser vid de enskilda universiteten. Därigenom ges inte doktoranderna möjlighet att kontinuerligt få del av och ge synpunkter på varandras avhandlingsavsnitt. Mellan de kurser som anordnas kan också forskarstudierna bedrivas under relativt isolerade former, som inte ger samma möjlighet till sociala kontakter som det svenska systemet med doktorandseminarier varje vecka.

Den nationella samordningen av forskarutbildningen i Holland kan också vara förenad med vissa problem. Inom vissa ämnen kan exempelvis föreliggande skilda uppfattningar vad gäller vetenskapsteori, metodiska grepp och ämnesinriktning. Så förs exempelvis en livlig diskussion mellan holländska etiker kring frågan om relationen mellan teologi och etik. Somliga menar att etikämnet har en rent moralfilosofisk karaktär, medan andra menar att etikämnet vid teologisk fakultet bör förstås som en teologisk disciplin. Detta kan skapa vissa spänningar vid en nationell samverkan kring den högre utbildningen inom ämnet.

”Aarhus-modellen” är ännu inte lika väl utvecklad som de övriga två modellerna. Även här förs emellertid en intern diskussion kring sådana problem som aktualiserats under de första två åren som forskarskolan bedrivits. En fråga som diskuteras gäller vilka möjligheter de nyexaminerade doktorerna har att få några lämpliga anställningar i det danska samhället. Inom universiteten finns det få möjligheter att erhålla någon forskartjänst, varför utbildningen för många innebär ett sätt att kvalificera sig för ett arbete vid något seminarium eller någon prästhögskola. Det vore dock önskvärt med fler tjänster vid universiteten och inom andra sektorer av samhället.

Ett annat problem som diskuteras är att utbudet av doktorandkurser inom forskarskolan i Aarhus ännu är relativt begränsat. För närvarande erbjuds ett mindre antal relativt korta och intensiva kurser under tre till fyra dagar, till vilka också doktorander från andra lärosäten inbjuds att delta. Fler kurser behöver sålunda utvecklas. En fråga som då aktualiseras är hur dessa skall förhålla sig till kurser som erbjuds inom ramen för ett magisterprogram i teologi. En viss progression av studierna är önskvärd, samtidigt som det begränsade antalet studenter för närvarande medför att flera doktorander inhämtar magisterkurser inom ramen för sin forskarutbildning.

Slutligen diskuteras också i Aarhus möjligheter att förstärka nationell och internationell samverkan inom forskarutbildningen. När det nuvarande projektet om tre år tar slut är avsikten att ansöka om en förlängning, men då tillsammans med Köpenhamns universitet. Man planerar då att göra om projektet till en nationell forskarskola i teologi och religion. Dessutom finns ett tydligt intresse i Aarhus att förstärka samarbetet på nordisk och europeisk nivå. En nordisk samordning av forskarutbildning i teologi skulle vara önskvärd liksom ett samarbete med ett antal europeiska universitet vad gäller exempelvis magisterprogram i teologi med skilda inriktningar.

Magister- och forskarutbildning i Uppsala

Vilka lärdomar skulle teologiska fakulteten i Uppsala dra av hur forskarutbildningen är upplagd vid GTU i Berkeley, vid universiteten i Amsterdam och Utrecht, samt vid universitetet i Aarhus? De personer som deltagit i de tre studieresor menar att flera sådana lärdomar kan dras. Samtidigt har dessa studieresor givit en insikt om vissa drag i den svenska modellen för forskarutbildning som det kan vara värt att slå vakt om. Forskarutbildningen vid teologiska institutionen i Uppsala har en uppläggningsform som i flera avseenden framstår som väl genomtänkt när den relateras till andra modeller för forskarutbildning. Till det som framstår som positivt hör följande.

1. Det är värdefullt att forskarutbildningen i Uppsala så tydligt fokuserar *avhandlingsarbetet*. Arbetet med själva doktorsavhandlingen bör även i framtiden ges åtminstone lika stort utrymme som kurser och inläsning av litteratur. Det är också värdefullt att doktoranderna påbörjar sitt arbete med avhandlingen redan första året och att behandlingen av en projektbeskrivning inte dröjer till efter två års studier. Det finns skäl att hävda att en forskarutbildning i teologi skall ge djupa och breda ämneskunskaper, vilket kan uppnås genom litteraturstudier. Inom ramen för en forskarutbildning bör därför ingå åtminstone 60 poäng litteraturkurser. Samtidigt är det dock viktigt att fokus på avhandlingsarbetet bibehålls.
2. Det är värdefullt att den svenska forskarutbildningen i allmänhet utmynnar i en publicering av *tryckta doktorsavhandlingar*. Resultaten av doktoranders arbeten når därigenom ut till en bredare krets. Publiceringen av svenska avhandlingar i teologi är också ett uttryck för att de i allmänhet håller en relativt hög kvalitet. En avhandling som redovisas enbart i stencilmform är i allmänhet inte så väl genomarbetad och dess tillgänglighet för forskarsamhället är också begränsad.
3. Den svenska formen för *disputation* har stora fördelar i jämförelse med "GTU-modellen" och "den holländska modellen". Den ger inte bara en intern bedömning av avhandlingen utan möjliggör en bredare offentlig granskning. Detta innebär en relativt säker kvalitetskontroll. Dessutom är granskningen av avhandlingen mer ingående om en fakultetsopponent som är sakkunnig på området anlitas, än vad som blir fallet om en grupp lärare inom fakulteten ställer frågor till respondenten. En så tidsmässigt ingående granskning av avhandlingen som den som sker i Danmark torde dock inte vara nödvändig.

4. De *forskarseminarier* som anordnas vid teologiska institutionen i Uppsala är det angeläget att slå vakt om. De har stor betydelse för en kontinuerlig granskning av avhandlingsarbetet. Ett seminarium kring avhandlingsplanen är viktigt under det första läsåret, för att ge doktoranden en bedömning inte bara från handledaren utan också från andra forskare som är särskilt sakkunniga. Likaså är ett slutseminarium angeläget⁶, som en kvalitetskontroll av avhandlingen redan före disputationen. Därutöver behövs också en kontinuerlig granskning av olika kapitel inom ramen för forskarseminariet.

Ett seminarium som sammanträder varje vecka skapar en forskningsgemenskap inom ämnet där alla lärare och tidigare disputerade kan delta, och det utgör ett viktigt forum för samtal kring vetenskapsteoretiska problem inom ämnet. För den enskilda doktoranden ger det en möjlighet att få inblick i hela forskningsfältet inom ett ämne, som är betydligt vidare än det problemområde hon bearbetar inom sin egen avhandling. Det ger också en möjlighet till regelbunden social samvaro med övriga doktorander. I Holland menar många doktorander att de upplever forskarutbildningen som ett alltför isolerat arbete och i Berkeley var det tydligt att doktoranderna saknar en sådan kritisk miljö för ventilerings av avhandlingsavsnitt som svenska forskarseminarier kan erbjuda.

5. I det svenska systemet har vi ännu så länge betydligt *mindre byråkrati* och mer demokrati inom den högre utbildningen än vad som är fallet inom "GTU-modellen". Det är värdefullt att lärare inte har att delta i så många kommittéer och inte behöver ägna sig åt ett så omfattande pappersarbete som kollegorna vid amerikanska högskolor och universitet. Forskarutbildningen i Sverige är inte heller så centralstyrd som den tycks vara vid GTU, utan mer förtroende visas den enskilda lärarens kompetens och omdöme. Detta är också ett tydligt drag i den svenska modellen som den är värt att slå vakt om. En ökad reglering och byråkratisering av den högre utbildningen har ägt rum också i vårt land, men det är viktigt att sätta gränser för denna utveckling.

Studiebesöken i USA, Holland och Danmark gav en insikt om att dessa är fem drag i den svenska modellen som det är angeläget att slå vakt om. Samtidigt gav de också insikter om att forskarutbildningen i Uppsala kan dra viktiga lärdomar av den uppläggning som den högre utbildningen har i Berkeley, Amsterdam och Utrecht, samt Aarhus. Några av de viktigaste lärdomarna av dessa tre studieresor är följande.

1. Vid teologiska institutionen skulle kunna erbjudas fler *kurser för doktorander*. Här skulle kunna ske en samordning med en framtida magisterutbildning i teologi, så att vissa kurser kan vara gemensamma för doktorander och studenter inom olika magisterprogram. De kurser som erbjuds bör vara väl förberedda och nära relaterade till lärarens egen forskning, så att den undervisning som en lärare ger utgör en del av hennes forskning.

Kursbeskrivningarna bör vara väl genomarbetade, så att inte bara innehåll utan även pedagogiska grepp beskrivs. I de kurser som erbjuds kan ingå föreläsningar, seminarier, praktik och studiebesök. Utöver obligatorisk litteratur kan anges referenslitteratur och ett urval relevanta artiklar kan göras. Kursuppläggningsen vid GTU är intressant. Där har varje student att följa 4 kurser per termin och varje kurs

(som motsvarar 5 poäng i det svenska systemet) genomförs på 15 veckor över hela terminen med 3 timmar undervisning per vecka.

De kurser som erbjuds inom ramen för ”den holländska modellen” organiseras på ett annat sätt. Där är det fråga om nationella kurser som ges med koncentrerad undervisning under några dagar eller upp till en vecka. Vid dessa kurser undervisar professorer från hela landet och utländska gästforskare, och deltagare är doktorander från hela landet. Dessa kurser med internatkaraktär ger en samlad och intensiv behandling av ett tema, samtidigt som de ger möjlighet till social samvaro. Teologiska fakulteten i Uppsala skulle kunna ta initiativ till att erbjuda även sådana samlade kurser under en vecka vardera i samverkan med andra svenska eller nordiska universitet.

2. Mer varierande *examinationsformer* skulle kunna eftersträvas. En blandning kan ske av muntliga redovisningar, PM, papers, hemskrivningar och salskrivningar. Det skulle också vara möjligt att samla examination av läskurser till slutet av terminen, så att en större del av litteraturen examineras vid ett enda tillfälle. Denna examination kan ske både skriftligt och muntligt, och i form av både uppsatser och kortare artiklar. Vad gäller examination av doktorsavhandlingar skulle en lärdom kunna dras av det danska systemet. Där är det vanligt att betygsnämnden avger ett skriftligt utlåtande över avhandlingen. Därmed ges en betydligt mer genomarbetad bedömning av avhandlingen än vad som numera ofta är vanligt i svenska sakkunnigutlåtanden.

3. Vid teologiska institutionen i Uppsala skulle behövas fler *kontrollstationer* under forskarutbildningen. Varje år skulle det vara önskvärt att pröva att doktorander verkligen gör framsteg och att det sker en progression i studierna. En sådan kontroll kan ske under mindre byråkratiska former än vad som är fallet vid GTU. Att utse en särskild kommitté är kanske inte nödvändigt, men däremot skulle kontrollen kunna ske inom ämnets handledargrupp. Denna kontroll kan relateras till den individuella studieplanen. När denna revideras varje år bör progressionen prövas, och då inte bara av den enskilda handledaren. Om inte några framsteg skett bör det vara möjligt att rekommendera doktoranden att avbryta sin forskarutbildning.

En forskarskola av det slag som genomförs vid universitetet i Aarhus ger också möjlighet till en fortlöpande uppföljning av progressionen i doktorandernas studier. Där uppfattas forskarskolan som en kvalitetsfaktor, som har medfört bättre kvalitetskontroll än tidigare av det som görs inom forskarutbildningen. En forskarskola av detta slag bidrar till att begränsa avhandlingarnas omfång och att samtidigt tillse att kvaliteten i det som skrivs hålls uppe. Doktoranderna skall årligen redovisa sin arbetstid, i sådana former att kurser, undervisning, möten och tid för arbete med avhandlingen anges. Aktivitetsgraden kontrolleras fortlöpande så att samtliga doktorander kan lägga fram en godkänd avhandling inom ramen för tre års arbete.

4. Det finns fördelar med en särskild *avhandlingskommitté*. Då blir doktoranden relaterad inte bara till en huvudhandledare utan ytterligare två erfarna forskarna. I det svenska systemet skulle en sådan kommitté kunna träda i funktion i samband med att doktoranden vid ett seminarium lägger fram en avhandlingsplan. Denna skulle då kunna granskas av inte bara handledaren utan också ytterligare en sakkunnig inom

ämnet, samt en forskare från ett annat ämne inom fakulteten. Dessa kan sedan forma en avhandlingskommitté, som fortlöpande kan ge synpunkter på doktorandens arbete. Med denna kommitté kan också handledaren rådgöra varje år om studentens progression. Kommittén kan också träda i funktion vid slutseminariet, varvid dock en särskild opponent bör anlitas. Den skall dock inte utgöra betygsnämnd vid bedömningen av den färdiga avhandlingen.

5. Från "GTU-modellen" kan hämtas flera lärdomar vad gäller *finansiering och kontakt med det omgivande samhället*. Där finns till att börja med ett intressant program för "placement". På motsvarande sätt skulle teologiska institutionen i Uppsala kunna göra en aktiv insats för att underlätta för doktorander att få arbete efter disputationen. Information kan ges om hur man söker projektanslag och särskilda post-doc-anslag. Information kan också ges om olika typer av anställningar vid skola, högskola, kyrkor och samfund. Därvid kan också informeras om hur man skriver CV och utformar ansökningar. Omvänt kan institutionen på sin hemsida informera om doktorander som snart blir färdiga, för kännedom till potentiella arbetsgivare.

Teologiska institutionen i Uppsala kan också lära av den *alumniverksamhet* som bedrivs vid GTU. Målet för en sådan verksamhet skulle vara att hålla kontakt med alla som läst vid institutionen, i synnerhet de personer som disputerat. Dessa skulle få information om pågående verksamhet och inbjudas till olika seminarier och konferenser. Förslagsvis skulle en alumnikonferens kunna anordnas varje år, i anslutning till institutionens examenshögtidlighet. Denna verksamhet skulle också på sikt kunna vara ett sätt att få ekonomiskt stöd till pågående forskning och andra aktiviteter.

I anslutning härtill skulle teologiska institutionen i Uppsala kunna eftersträva en mer aktiv "fund-raising". En särskild kommitté skulle kunna tillsättas för detta ändamål, eventuellt relaterad till alumniverksamheten. Uppgiften för kommittén skulle vara att leta reda på fonder av olika slag och att söka bidrag till konkreta projekt, exempelvis hus för utländska gästforskare, nya möbler i studenternas uppehållsrum, medel till olika konferenser eller till studenters fältstudier.

6. *Samarbetet mellan ämnena* skulle kunna bli bättre vid teologiska institutionen i Uppsala. En svaghet vid GTU är att forskarämnena är väl stora. Det är exempelvis inte helt okomplicerat att etik och religionssociologi är sammanförda till ett gemensamt ämne. Detta medför att studiet inte blir så avgränsat och djuplodande, samtidigt som en av disciplinerna riskerar att bli ett sidoämne till den andra. Däremot är det nödvändigt inom svensk forskarutbildning att förstärka samarbetet över ämnesgränserna. Flera kurser skulle kunna anordnas som vänder sig till doktorander från olika discipliner. Inom ramen för avhandlingskommittéer och vid examination av avhandlingar är det önskvärt att företrädare för skilda ämnen samarbetar. Flera forskarseminarier än hittills kan också ges för doktorander från skilda ämnen.

7. Vid en utbyggnad av ett *magisterprogram i teologi* finns det många lärdomar att hämta från både "den holländska modellen" och "GTU-modellen". I Holland erbjuds tre olika slags magisterexamen, nämligen en yrkesinriktad magisterexamen, en magisterexamen för blivande lärare, samt en magisterexamen som förbereder en forskarutbildning. Detta svarar mot att det i Holland är möjligt att redan på grundutbildningsnivå inrikta studierna mot olika slags examen. Blivande präster,

lärare och forskare kan studera vid samma fakultet och delvis följa samma kurser, men kraven är olika beroende på vilket slags examen som är slutmålet. För en sådan magisterexamen som skall förbereda för en forskarutbildning är det rimligt att kräva två års studier. Under dessa studier kan inhämtas ett antal kurser som är gemensamma för flera forskarämnen, samtidigt som det andra årets studier kan ge en mer specialiserad inriktning på ett forskarämne, inom vilket också skrivs en forskarförberedande magisteruppsats.

8. Inför framtiden är det önskvärt att utveckla en starkare *nationell samverkan inom forskarutbildningen*. Den nationella profilen på forskarutbildningen i Holland medverkar till ett stimulerande utbyte mellan landets teologiska och filosofiska fakulteter. Denna samordning är i viss mån nödvändig med tanke på landets storlek och det begränsade underlaget av forskare och studenter. Resultatet av denna samverkan uppgavs ge en stimulerande effekt. I Sverige skulle en sådan nationell samordning av utbildningen vara svårare på grund av de geografiska avstånden, men samma behov av ett samarbete mellan teologiska fakulteter som erbjuder forskarutbildningen finns inte desto mindre även här.

En tänkbar form för samverkan i vårt land skulle vara att skapa ett *nationellt teologiskt konsortium*. Detta skulle kunna motsvara den organisatoriska form som med framgång prövats vid GTU i Berkeley. På motsvarande sätt skulle det kunna vara möjligt i Sverige att bygga ut samarbetet mellan religionsvetenskapliga institutioner i Uppsala, Lund, Göteborg, Umeå och ett antal mindre teologiska högskolor. Syftet skulle vara att samordna magisterutbildning i teologi och forskarutbildning inom olika discipliner. Detta skulle också vara ett sätt att möjliggöra och underlätta forskarutbildning för studenter vid mindre högskolor. Inom ett sådant konsortium skulle kurser, litteratur och examination samordnas. En arbetsfördelning kan tänkas mellan Uppsala och Lund vad gäller profilering och specialisering inom ämnena.

9. Inför framtiden är det också önskvärt att utveckla det *nordiska samarbetet kring forskarutbildningen* i teologi. Vid studiebesöket i Aarhus diskuterades möjligheter att utforma doktorandkurser som kan vara gemensamma för flera nordiska universitet och andra typer av gemensamma nordiska samarbetsprojekt. Det nordiska dekanmötet skulle kunna fungera som en bas för ett sådant samarbete. Utöver gemensamma kurser för doktorander skulle ett nordiskt samarbete kunna innefatta en clearing mellan olika institutioner beträffande insatser inom handledning. Dekanmötet skulle också kunna bidra till en koordinering av de stipendier som erbjuds till utländska doktorander inom de nordiska fakulteterna. En nordisk anslagstavla för pågående forskning och med en presentation av pågående avhandlingsprojekt kan utformas.

10. Slutligen är det också önskvärt att utveckla ett vidare *internationellt samarbete* kring forskarutbildningen. Både vad gäller magisterprogram och doktorandkurser skulle ett nätverk kunna skapas i vilket ingår inte bara nordiska universitet utan också universitet i Storbritannien, Tyskland, Nederländerna, Italien och ett par östeuropeiska länder. I Holland har redan utformats magisterprogram inom ramen för en sådan europeisk samverkan. Där ges också ett stort antal av de kurser som erbjuds på engelska, i syfte att möjliggöra ett deltagande av studenter från andra länder. Även teologiska institutionen borde eftersträva att utforma magisterprogram och doktorandkurser som vänder sig till utländska studenter och där undervisningen därför ges på engelska. Studiebesöken till Amsterdam, Utrecht och Berkeley har tydligt visat

att de som där har ansvar för forskarutbildning i teologi är intresserade av att vidareutveckla samarbetet med teologiska institutionen i Uppsala. Detta skulle kunna ske både i form av lärarutbyte och studerandeutbyte.

Sigtuna 1-2 juni – Slutsatser och fortsatt utvecklingsarbete

(Sammanfattning baserad på inlämnade minnesanteckningar från gruppdiskussioner samt projektledarens egna minnesanteckningar.)

PUFF avslutades i juni 2004 med en tvådagarskonferens vid Sigtunastiftelsen. Inbjudna var företrädare för teologiska och religionsvetenskapliga forskarutbildningar i Göteborg, Linköping, Lund och Umeå, samt lärare och doktorander vid Teologiska fakulteten i Uppsala. Syftet var att dels redovisa erfarenheterna från projektet, dels diskutera framtida nationella samverkansmöjligheter. En viktig fråga som berör alla institutioner, och som aktualiserats efter att projektet inleddes, är Bologna-processen, som därför också fick ta visst utrymme i anspråk i Sigtuna. Här sammanfattas de diskussioner som fördes och de slutsatser som drogs.

Programmet för de två dagarna såg ut som följer:

Tisdag 1 juni

10.00 Kaffe

10.30 Inledning

Gabriella Gustafsson

10.45 Perspektiv på forskarutbildningen vid Teologiska fakulteten

Sven-Erik Brodd

11.15 Kurser och examination i forskarutbildningen

Carl Reinhold Bråkenhielm

11.45 Tre modeller för forskarutbildning

Carl-Henric Grenholm

12.30 Lunch

14.00 Gruppindelning och anvisningar inför eftermiddagens gruppdiskussioner

14.15-17.30 Gruppdiskussioner om

- Kurser och kursformer
- Nationell och internationell samverkan
- Övergripande forskningsprogram och enskilda forskarämnen
- Magisterutbildning och forskarutbildning

Paus för kaffe kl. 15.00

18.00 Middag

19.30 Redovisning av gruppdiskussionerna

21.00 Samkväm med dryck och tilltugg

Onsdag 2 juni

09.00 Gemensam diskussion om former för nationell samverkan inom forskarutbildningen

10.30 Kaffe

11.00 Gemensam diskussion om Bologna-processen

Sammanfattning av diskussionerna Slutsatser om framtida samarbetsformer och utvecklingsarbete

12.30 Lunch

Följande personer medverkade

Lars Branegård, Göteborg; Sven-Erik Brodd, Uppsala; Carl Reinhold Bråkenhielm, Uppsala; Anders Bäckström, Uppsala; Thomas Ekstrand, Uppsala; Tord Fornberg, Uppsala; Carl-Henric Grenholm, Uppsala; Gabriella Gustafsson, Uppsala; Bo Hansson, Uppsala; Eva Hellman, Uppsala; Jan Hermansson, Lund; Bengt Holmberg, Lund; Normunds Kamergrauzis, Uppsala; Maria Klasson Sundin, Uppsala; Edgar Almén, Linköping; Alf Linderman, Uppsala; Mattias Martinsson, Uppsala; Erika Meyer-Dietrich, Uppsala; Stig Norin, Uppsala; Björn Ryman, Uppsala; Jörgen Straarup, Umeå; Per Sundman, Uppsala; Kay Svensson, Uppsala; Susanne Wigorts Yngvesson, Uppsala.

Ytterligare ett par personer var anmälda men fick förhinder. Några extra platser hade också reserverats för ytterligare representanter för Teologiska doktorandrådet, men dessa platser kunde inte fyllas. Mycket värdefull var den breda ämnesrepresentationen.

Diskussioner i Sigtuna

PUFFs projektgrupp inledde konferensen med presentationer motsvarande denna rapportens kapitel. Under eftermiddagen arbetade man i mindre grupper kring fyra diskussionsämnen: kurser och kursformer, nationell och internationell samverkan, övergripande forskningsprogram och enskilda forskarämnena, samt master-/magisterutbildning och forskarutbildning. Gruppdiskussionerna redovisades under kvällen då också en gemensam diskussion fördes.

Man konstaterade att olika kursformer kan vara mer eller mindre lämpliga med hänsyn till generalistkompetens respektive specialistkompetens som mål för forskarutbildningen. Kurser arrangerade genom samarbete på lokal nivå kan i många fall med fördel behandla allmänna metodfrågor. I andra fall kan ämnesspecifika samarbetskurser, det vill säga kurser inom ett enskilt ämne men i samarbete mellan olika högskolor, vara värdefulla genom att de kan engagera lärare med specialistkompetens och samla studerande från olika universitet med närliggande forskningsinriktning. Ett problem med nationella och internationella samarbetskurser är resorna och vad dessa för med sig i termer av framför allt kostnader och lång administrativ framförhållning. Kurser som arrangeras på en plats men med deltagare från olika håll kan fungera om man har ett finansieringssystem liknande det som gäller på grundutbildningsnivå. Som exempel på en fungerande kursorganisation nämndes Forskningsetiskt forum, som är en inrättning vid Uppsala Universitet knuten till Teologiska institutionen och finansierad genom årliga anslag från Uppsala Universitet och Sveriges Lantbruksuniversitet.

Vikten av tillräckligt deltagarunderlag för att anordna forskarutbildningskurser betonades, och man konstaterade att det av bland annat detta skäl tycks föreligga ett visst behov av nationell och internationell samverkan kring kurser. Idén om ett nordiskt forskarutbildningskonsortium ansågs värd att ta i beaktande, inte minst med tanke på de stora men olikartade kompetenser som finns att tillgå i de nordiska religionsvetenskapliga forskarmiljöerna. Samtidigt noterades att ett vidare europeiskt perspektiv bör beaktas i dessa diskussioner. Ett alternativt förslag som togs upp var också regionalt samarbete, till exempel med Lund-Köpenhamn respektive Mälardalen som bas för gemensamma satsningar. Man konstaterade att nationell och nordisk nivå sannolikt lämpar sig väl för ämnesspecifika kurser, medan en europeisk samarbetsnivå passar bäst för tematiska kurser. För alla tänkbara former av samarbeten kring kurser, är finansieringen den springande punkten. Samarbetet bör kunna baseras på ordinarie eller på annat vis långsiktigt förutsebara anslag. Man såg det därför som angeläget att åstadkomma större kontinuitet när det gäller gemensamma kurser utan att vara beroende av tillfälliga medel. I detta sammanhang aktualiserades åter frågan om ett nationellt eller nordiskt konsortium, och man utgick då preliminärt från en förståelse av förslaget som avseende samverkan kring prioriteringar och val av strategier för en så relevant och bra utbildning som möjligt.

I anslutning till frågan om förhållandet mellan enskilda forskarämnen och mer övergripande forskningsprogram kom man in på relationen mellan mastersutbildning och forskarutbildning, och föreslog en modell med 3 (grundutbildning) + 2 (mastersutbildning) + 3 (forskarutbildning) år, där det föreslogs att forskarutbildningskurser huvudsakligen förläggs till andra halvan av mastersutbildningen. Terminologin diskuterades: hur förhåller sig ”master” till ”magister”?, och man konstaterade att detta inte alltid är alldeles klart, men att det för tydlighetens skull kan vara lämpligt att använda termen ”master” för att ange den *nya* utbildningsnivå som diskuteras i sammanhanget av europeisk harmonisering. Olika befintliga magisterprogram togs upp, med olika stark anknytning till bredare forskningsprogram eller snävare utbildningsinstitutioner. Som exempel från Uppsala nämndes Network of Humanitarian Assistance, som är en magisterkurs på 60 poäng med en årlig budget på 950 tkr, och Euroculture på 40 poäng som finansieras genom vanlig studentpeng. Bland mer direkt religionsvetenskapliga magisterkurser nämndes de relativt nyligen introducerade kurserna Teologie Magister (40 poäng), Diakonivetenskap (80 poäng), Religion och konflikt (40 poäng), och Religion, hälsa och kultur (40 poäng). Påbörjade samarbeten inom Erasmus Mundus nämndes också. Kvalitetsaspekten togs upp i förhållande till Bologna-processen och en eventuell reduktion av forskarutbildningen till tre år. Man konstaterade att forskarutbildningens villkor redan förändrats avsevärt sedan 1970-talet, bland annat till följd av nationella strävanden mot ökat antal doktorsexamina.

Former för nationell samverkan

Under dag 2 hade Edgar Almén, Carl-Henric Grenholm och Bengt Holmberg (dekanus vid Teologiska fakulteten i Lund) åtagit sig att mot bakgrund av föregående dags arbete introducera en gemensam diskussion om framtida nationell samverkan inom teologisk forskarutbildning. De föreslog att man skall sträva mot att inrätta en

forskarskola kring ett tema som kan belysas utifrån flera discipliner. Rent praktiskt föreslogs gemensam antagning av 10-12 doktorander per år med periodisering mellan de olika ingående ämnena. Inom en sådan forskarskola kan vissa gemensamma kurser och seminarier hållas regelbundet. Vidare kan en forskarskola med nationell antagning inkludera ett forskarförberedande magisterprogram. På forskarutbildningsnivå föreslås harmonisering av studieplaner och litteraturkurser samt samordning av handledning. Inom ramen för en nationell forskarskola kan man skapa en organisation med avhandlingskommittéer kring den enskilda doktorandens projekt. I diskussionen kom viss tveksamhet upp kring förslaget om avhandlingskommittéer: har doktorander verkligen behov av att omges av en hel handledningskommitté? Och vad skulle systemet innebära för möjligheterna att inom Sverige eller Norden hitta sakkunniga och ej jäviga ledamöter till betygsnämnder vid disputation?

En delvis annorlunda modell som föreslogs (och som inte förutsätter en institutionaliserad nationell forskarskola) var samordning mellan universiteten så att studiestöd utlyses i hälften av ämnena ett år och i övriga ämnen följande år, med i praktiken 2-årsperiodisering lokalt. Ett problem med ett sådant system kan vara att antagna doktorander inte kommer att flytta till det universitet där de antagits och fått studiestöd utan fortsätter att betrakta sitt "hemuniversitet" som sin faktiska forskningsmiljö.

Edgar Almén berättade kort om den forskarskola man har i Linköping kring temat *Identitet och pluralism*. Här har man en gemensam forskningsmiljö med både doktorander och seniora forskare som tillhör olika discipliner. Den första forskarutbildningskursen om fem poäng är gemensam och kan också läsas som delmoment i en forskarförberedande D-kurs, medan övriga kurser är ämnesspecifika. Doktoranderna har stort utbyte av att ingå i en bred och samlad tematisk forskningsmiljö, men det är få doktorander per ämne. Erfarenheten i Linköping säger att det är nödvändigt att samarbeta med andra lärosäten. Forskarförberedande magisterkurser kan med fördel göras i bredare samverkan.

Bolognaprocessen

Kay Svensson, utbildningsledare inom humanistiskt-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet i Uppsala, gav aktuell information om var Teologiska fakulteten i Uppsala befinner sig i Bolognaprocessen. Han berättade också om ett redan etablerat europeiskt samarbete som har relevans i sammanhanget: sedan 1997 har Uppsala arbetat med ett så kallat intensivprogram, *Viking and Early Medieval Studies*. Programmet arrangeras genom samarbete mellan religionshistoriker, språkvetare, arkeologer, och historiker, och inom ett nätverk av europeiska universitet. Varje år ges en tiodagarskurs vid något av de ingående universiteteten, då studenter ventilerar uppsatser. Cirka 25-30 studenter deltar och ett tiotal lärare. Kay Svensson tog också upp det så kallade 6:e ramprogrammet och de initiativ som tagits (jfr ovan, kap. 2) till ett teologiskt-religionsvetenskapligt europeiskt nätverk med det officiella namnet TRES (Theology and Religious Studies in a European Society). Man arbetar här kring den nya masternivån, och TRES:s innefattar tre temata: a) Religion och social välfärd; b) Religion och konflikt; c) Att undervisa om religion i ett sekulärt samhälle.

I detta sammanhang återknöts också till diskussionen om ett formaliserat forskarutbildningssamarbete på nationell nivå. Det föreslogs att man som ett första steg ingår ett samarbetsavtal med intentionen att forma ett konsortium. I en samrådsgrupp (se vidare det avslutande stycket) bör ingå en till två representanter för varje institution och med ansvar för att inhämta förslag från den egna fakultetens/institutionens ämnen och vidarebefordra dessa förslag till samverkansgruppen. Denna skall sammanställa ett gemensamt förslag och utarbeta en långsiktig plan och göra inledande ansökningar om behövliga ekonomiska anslag. Samrådsgruppen skall också utreda möjligheter till vidare, nordisk samverkan. Bland fördelarna med ett konsortium betonades särskilt pedagogiska och ekonomiska vinster samt möjligheterna att slå vakt om en teologisk profil.

Slutsats och överenskommelse om samarbete

Sven-Erik Brodd, dekanus vid Teologiska fakulteten i Uppsala, avslutade med att sammanfatta de gemensamma slutsatserna av Sigtuna-mötet. Han konstaterade att ett uttryckligt intresse finns för ett nationellt samarbete kring teologisk och religionsvetenskaplig forskarutbildning, och att nästa steg nu är formella beslut, lokalt inom respektive fakultet liksom gemensamt för det planerade samarbetet. De närvarande enades om att inrätta en interimsgrupp med tidsbegränsat uppdrag att planera formerna för det fortsatta samarbetet. Uppsala åtog sig att bjuda in till ett första möte under hösten 2004, då företrädare för de olika institutionerna utarbetar ett förslag till instruktioner för en permanent samverkansgrupp. Diskussionerna och slutsatserna under Sigtuna-konferensen ligger till grund för arbetsgruppens uppdrag.

*

Konferensen avslutades med att de medverkande företrädarna för olika universitet tackade varandra för konstruktiva samtal och goda idéer. Man såg enhälligt fram emot fortsatt och utvidgad samverkan kring svensk teologisk och religionsvetenskaplig forskarutbildning.

Referenser: noter till kapitel 2

- ⁱ Bexell, O., Den teologiska examensordningens utveckling. Några noteringar med anledning av en 100-årig reform, Doktorspromotionen fredag 24 januari 2003, Uppsala 2003, 7-23 (AUU. Skrifter rörande Uppsala universitet. B. Inbjudningar, 137)
- ⁱⁱ Palmqvist, A., Teologisk forskning och undervisning, De teologiska fakulteterna. 1958 års utredning kyrka-stat: Svenska kyrkan och staten VIII, SOU 1967:17 De teologiska fakulteterna. SOU 1967:17; Om stat och kyrka. En sammanställning av remissyttranden, SOU 1970:2, s. 400-405
- ⁱⁱⁱ Göransson, S., Teologie doktorspromotionerna vid Uppsala universitet 1617-1967. En historisk översikt, Kyrkohistorisk Årsskrift 67 (1967), s. 9-23; Sträng, A., Teologie doktorspromotioner vid Uppsala universitet 1936-1967, Kyrkohistorisk Årsskrift 67 (1967), s. 24-51
- ^{iv} Lindroth, S., Uppsala Universitet 1477-1977, Uppsala 1976
- ^v Norman, H., Torra fakta, Universitet och samhälle. Festskrift tillägnad Martin H:son Holmdahl, Uppsala 1989, 155-164
- ^{vi} Bredd, djup och mångfald – Forskning vid Teologiska fakulteten, red. Eva Evers Rosander och Maria Klasson Sundin, Uppsala 2001
- ^{vii} Brodd, S-E. Program för forskning och forskarutbildning vid teologiska fakulteten, Uppsala universitet, 2003-2008. Diskussionsunderlag, 2002-03-21. [27 bl].
- ^{viii} Aulén, G., H. Reuterdahls teologiska åskådning med särskild hänsyn till Schleiermacher. Akademisk afhandling, Uppsala 1907, XVI, 272 s.
- ^{ix} Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen (SOU 1957:24)
- ^x Forskarutbildning och forskarkarriär (SOU 1966:67)
- ^{xi} Fortsatt högskoleutbildning (SOU 1977:63)
- ^{xii} Forskningens framtid. Forskning och forskarutbildning i högskolan (SOU 1981:29)
- ^{xiii} Religionsvetenskaplig utbildning. Betänkande avgivet av utredningen angående den Religionsvetenskapliga utbildningens mål och organisation (RUMO). Stockholm 1971. (Universitetskanslersämbetets skriftserie 13)
- ^{xiv} Norman, H., Torra fakta, Universitet och samhälle. Festskrift tillägnad Martin H:son Holmdahl, Uppsala 1989, 155-164
- ^{xv} Holte, R., Teologiska fakulteten, Universitet och samhälle. Festskrift tillägnad Martin H:son Holmdahl, Uppsala 1989, (65-77) 65
- ^{xvi} Axelson, S./Ståhlberg, G., Den tematiska studietermens utveckling, utg. Av avdelningen för pedagogisk utveckling och fortbildning vid Uppsala universitet, 1981; Axelson, S., Tematerminen – en fråga om tilltro, Att studera problem. Tio exempel på projektarbete vid universitet, högskolor, folkhögskolor, red. av B. Ollén, Stockholm 1978, s.26-33
- ^{xvii} Avdelningsorganisationen m.m. [Förslag till ändrad organisation vid Teologiska institutionen/Teologiska fakulteten, Uppsala universitet 2000-01-17. Utredning och förslag, 30 bl. inklusive yttranden från verksamheten]
- ^{xviii} Bäckström, A./ Schulze, C. / Svensson, K., Dialog för kunskap, självförtroende och utveckling, Uppsala 2000 (Mentorsprojektet vid Uppsala universitet. Arbetsrapport 7)
- ^{xix} Under 1970- och 1980-talen fanns idéer som möjligen borde studeras återigen. Se t.ex. Humanistisk och teologisk forskning i Sverige. Nuläge och framtidsperspektiv, Statens Hmanistiska Forskningsråd 1973; Bygg ut humanistisk och teologisk forskning, UHÄ-Rapport 1980:2
- ^{xx} Lidegran, I./Broady, D., Forskning och forskarutbildning av utbildningsvetenskaplig relevans vid Uppsala Universitet. Inventering våren 2003 på uppdrag av Utbildningsvetenskapliga fakultetsnämnden, Uppsala 2003 (Planering och uppföljning. Rapport 2003:2)
- ^{xxi} Regler och riktlinjer för forskarutbildningen: Studietakt, handledningstid och studieuppehåll samt biträdande handledares rätt att närvara vid sammanträde i betygsnämnd, Teologiska fakultetsnämnden 2004/18
- ^{xxii} Aurelius, C. A., Svenska kyrkans behov av kyrkorelevant forskning och av disputerade medarbetare – några synpunkter. 2001-09-12.
- ^{xxiii} Brodd, B., Sammanställning av undervisning i religionsvetenskap/kunskap på A-,B- eller AB-nivå vid universitet och högskolor i Sverige, Teologiska institutionen, Uppsala universitet. [32 bl. 1999]; Brohed, I., Från teologi till religionsvetenskap, Mellan tid och evighet. Festskrift till Bo Johnson, Lund 1994, 36-51 (Religio 42); Bäckström, A. Examinationen som undervisning. En undersökning av examinationsformer vid religionsvetenskaplig utbildning i Uppsala, Pedagogiskt utvecklingsarbete, Uppsala universitet nr. 103/1992; Bäckström, A. Präst år 2000. En studie av svensk prästutbildning inför 1990-talet. Pedagogiskt utvecklingsarbete, Uppsala universitet nr. 86/1987; Bäckström, A.

Religionsvetarprojektet i Uppsala (RELU). Ansökan om projektmedel för undersökning av studie- och yrkesvalsprocesser vid Teologisk utbildning. Teologiska institutionen, Uppsala universitet. [Stencil] 1985; Bäckström, A. Sammanställning av forskning om teologisk utbildning och teologer i utbildning, Stockholm 1984 (Religion och samhälle 1984:6); Bäckström, A. Vad blev det av dem? En uppföljningsstudie av 1978/79 års studenter vid religionsvetenskaplig linje i Uppsala, Pedagogiskt utvecklingsarbete, Uppsala universitet nr. 104/1992; Bäckström, A., Religion som yrke. En studie av de svenska prästkandidaternas bakgrund och rolluppfattning vid 1970-talets slut, Uppsala 1983; Bäckström, A., Tillströmning till religionsvetenskaplig utbildning. En diskussion kring resultatet av två undersökningar. Avdelningen för pedagogiskt utvecklingsarbete, Uppsala universitet nr. 79, 1985; Bäckström, A.. Utredning och undersökning av genomströmning vid religionsvetenskaplig linje i Uppsala – Stockholm, Stockholm 1984 (UHÄ-rapport 1984:27); Bäckström, A., Att förändras av utbildning. Om stabilitet och utveckling vid religionsvetenskaplig linje, Uppsala 1991 (Psychologia et Sociologia Religionum 8)

^{xxiv} Ett möjligt sätt att följa detta är att jämföra olika artiklar skrivna av dekanerna vid olika tillfällen och som talar in i universitetsmiljön, se t.ex. Holte, R., Teologiska fakulteten, Universitet och samhälle. Festskrift tillägnad Martin H:son Holmdahl, Uppsala 1989, (65-77) 65; Bråkenhielm, C-R., Teologi i tiden, Uppsala universitet inför tvåtusentalet. Festskrift till Stig Strömholm, Uppsala 1997, 213-228 (AAU). Skrifter rörande Uppsala Universitet. C. Organisation och historia 61)

^{xxv} Sammanställningen gjordes för Teologiska fakulteten av Håkan Bengtsson; Avslutande rapport ang. enkät om forskarutbildningen på Historisk-filosofisk och teologisk fakultet, Uppsala universitet, 1996-10-31

^{xxvi} Hansson, A-S., Rapport avseende arbetsmiljökartläggning vid Teologiska institutionen, Previa /Universitet 1996-03-29 [8 bl och bilaga]

^{xxvii} Självvärdering av verksamheten vid teologiska institutionen. Underlag till kvalitetsseminariet i Wik den 14 februari sammanfattningar. Teologiska institutionen, Uppsala universitet januari 2000 [52 bl. inklusive bilagor]

^{xxviii} Blomkvist, T., Recensioner av Teologiska fakultetens doktorsavhandlingar 1993-97. Sammanställning och sammanfattande bedömning 2000-01-24 [52 bl]

^{xxix} Sjöberg, L. och Sjöberg, M., Karriärvägar för teologiska institutionens doktorer en telefonintervjuundersökning. Teologiska institutionen, Uppsala universitet 2000-01-10 [11 bl.].
^{xxx} [Gustafsson, G.] Forskarutbildningen [2001] (21 bl.)

^{xxxi} [Hellman, E.], Teologiska fakultetens självvärdering av forskarutbildningen 2003-12-27 (21 bl.)

^{xxxii} Doktorandernas åsikter om forskarutbildningen – en enkätundersökning till forskarstuderande vid Teologiska institutionen. Den kom att ingå i Lundmark, A., Doktorandernas åsikter om sin utbildning – ett led i kvalitetsutvecklingen vid Uppsala universitet, Uppsala 2003

^{xxxiii} Activity Reports. Research and Education 1995-1999, Uppsala 2001 (SAUNA I); Students Comments on the Proposals, Uppsala 2001 (SAUNA II); Proposals for Savings and Renewal. Humanities and Social Sciences, Uppsala 2001 (SAUNA III); Report of an Evaluation Panel of the University of Edinburgh to the University of Uppsala on the SAUNA project, June 2001; SAUNA-Evaluation of Uppsala University by an Assessment Panel at the University of Helsinki Final report 2001-06-27; Reviews of Uppsala's SAUNA Reports and Proposals by selected faculty and students of the University of California Reports by the Advisory Panels from the Universities of Berkeley, Edinburgh and Helsinki, Uppsala 2001 (SAUNA III); Rektors förslag till förnyelse och fördelning av BASTU-medel. Fastställt av konsistoriet 31 oktober 2001 (SAUNA IV 2001); Fahlgren, M., Sammanfattning av forskningsprogrammet "Kulturanalys och samtidskritik Föreställningar om normalitet" 2001-11-30 [tills. m. Historisk-filosofiska fakulteten och Utbildningsvetenskapliga fakulteten. BASTU 10 bl]

^{xxxiv} Utvärdering av teologiska och religionsvetenskapliga utbildningar vid svenska universitet och högskolor, 2002